

Juhani Parhiala

SYSTEEMINEN TULKINTAKEHYS HEIKOILLE SIGNAALEILLE

Pro gradu -tutkielma

Kauppätieteet / Markkinointi

Kevät 2012

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Systeminen tulkintakehys heikoille signaaleille

Tekijä: Juhani Parhiala

Koulutusohjelma / oppiaine: Kauppätieteet / Markkinointi

Työn laji: Pro gradu -työ X Sivulaudaturtyö Lisensiaatintyö

Sivumäärä: 82

Vuosi: Kevät 2012

Tiivistelmä:

Tulevaisuuksien ja markkinoinnin tutkimusten tutkimusperinteissä tieteenfilosofisten taustaoletusten esilletuominen ja problematisointi eivät ole kovin tyypillisiä teemoja. Erilaiset tieteenfilosofiset taustaoletukset kuitenkin vaikuttavat tutkimusprosessin etenemiseen, siinä tehtyihin valintoihin ja tuotettuihin tuloksiin. Taustaoletusten problematisoinnilla voidaan luoda tilaa uudentlaiselle kriittiselle ajattelulle ja mahdollisuuksille luoda uusia teorioita.

Tässä tutkimuksessa käytetään tulevaisuuksien tutkimuksen käsitettä heikot signaalit esimerkkinä siitä, kuinka nämä taustaoletukset vaikuttavat käsitteellistämiseen ja käsitteiden soveltamiseen tutkimuksellisessa kontekstissa. Tämän tutkimuksen empiirisessä osiossa analysoidaan heikoista signaaleista tehtyjä aiempia tutkimuksia metafora-analyysin avulla, tavoitteena tulkita niistä käsitteellistämistä ohjaavia metaforia ja näiden taustalla vaikuttavia tieteenfilosofisia taustaoletuksia.

Tutkimuksen tavoitteet jakautuvat kahteen toisiaan tukevaan osioon. Ensimmäisenä tavoitteena on hahmotella tulkitsevan markkinoinnin tutkimuksen perinteeseen ja erityisesti filosofiseen hermeneutiikkaan pohjautuva systeminen tulkintakehys. Toisena tutkimustavoitteena on esittää hahmotellun systeemisen tulkintakehymen näkökulmasta käsitteellistys heikoista signaaleista sekä näkemyksiä siitä, kuinka niiden menetelmällistä soveltamista tulisi lähestyä.

Tutkimuksen kontribuutiona esitetään tulevaisuuksien tutkimukseen tulkitsevan markkinoinnin tutkimuksen perinteen mukaista lähestymistapaa. Vastaavasti markkinoinnin tutkimusperinteeseen esitetään tässä tutkimuksessa uudenlaista näkemystä ajalliseen hahmottamiseen. Lopuksi pohditaan myös tulosten yhteiskuntapoliittista merkitystä.

Avainsanat: Tulkintakehys, filosofinen hermeneutiikka, systeminen ajattelu, heikot signaalit.

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi X

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi X

(vain Lappia koskevat)

SISÄLLYS

Tiivistelmä

Sisällys

1. JOHDANTO.....	5
1.1. Aiheen tausta.....	5
1.2. Tutkimuksen tavoite ja kontribuutio.....	6
1.3. Tutkimuksessa viitattava aiempi tutkimus.....	9
1.4. Tutkimuksen tieteenfilosofiset lähtökohdat.....	10
1.5. Tutkimuksen eteneminen.....	15
2. HEIKOT SIGNAALIT KIRJALLISUUDESSA.....	17
2.1. Kirjallisuuskatsaus heikoista signaaleista ja sen lähikäsitteistä.....	17
2.2. Metafora-analyysi.....	21
2.2.1. Analyysiaineisto.....	26
2.2.2. ”Heikko signaali on messias”.....	27
2.2.3. ”Tutkija on kaikkivoipainen”.....	29
2.2.4. ”Kehityksen biljardi ja informaation portaat”.....	31
2.3. Kritiikkiä aiempaa tutkimusta kohtaan.....	33
2.3.1. Signaaliontologia.....	33
2.3.2. Dikotomisuus.....	34
2.3.3. Reduktionismi.....	35
3. SYSTEEMISEN TULKINTAKEHYKSEN HAHMOTTELUA.....	37
3.1. Todellisuus systeemisenä.....	37
3.1.1. Systeemitieteen historiaa.....	37
3.1.2. Systeemiajattelu tulevaisuuksien ja markkinoinnin tutkimuksessa...	40
3.1.3. Tutkimuksen näkökulma systeemiseen ajatteluun.....	43
3.2. Mahdolliset maailmankuvat.....	49
3.2.1. Tulevaisuuksien tutkimus.....	49
3.2.2. Historia tulevaisuuksien tutkimuksessa.....	52
3.2.3. Tutkimuksen näkökulma historiaan, nykyisyyteen ja tulevaisuuteen	52
3.3. Ajallinen hahmottaminen systeemisessä ajattelussa.....	55
3.3.1. Ajasta yleisesti ja tulevaisuuksien tutkimuksessa.....	55
3.3.2. Tutkimuksen näkökulma aikaan.....	57

3.3.3. Yhteenvedo systeemisestä tulkintakehyksestä.....	59
4. HEIKOT SIGNAALIT SYSTEEMISEN TULKINTAKEHYKSEN NÄKÖKULMASTA.....	61
4.1. Heikkojen signaalien käsitteellistäminen ja siihen liittyvät taustaoletukset.....	61
4.2. Ajatuksia menetelmällisiin sovelluksiin.....	65
5. JOHTOPÄÄTÖKSET.....	69
5.1. Tutkimuksen tavoitteiden ja kontribuution pohdintaa.....	69
5.2. Yhteiskuntapoliittinen osio.....	73
5.3. Lopuksi.....	74
LÄHTEET.....	76

1. JOHDANTO

1.1. Aiheen tausta

Tulevaisuuksien tutkimus on tieteen historiassa verrattain uusi tulokas. Sen katsotaan saaneen alkunsa 1940 – luvulla, mutta varsinaisesti akateemisesti tunnustetun aseman se on saavuttanut vasta 1980 – luvulla. Koko lyhyen historiansa ajan suosio tulevaisuuksien tutkimusta kohtaan on kasvanut, mutta tästä huolimatta sen tieteellinen identiteetti on vielä toistaiseksi muodostumatta. Tähän syy lienee aiheen parissa toimivien henkilöiden kirjavassa monitieteisyyden taustassa: tutkijoiden skaala vaihtelee aina luonnontieteistä humanisteihin ja taiteilijoihin. (Niiniluoto 2003: 7, Malaska 2003: 10.)

Tulevaisuuksien tutkimuksen keskeisenä piirteenä katotaan olevan indeterministinen tulevaisuuskäsitys jolloin nähdään, että vaihtoehtoisia mahdollisuuksia tulevaisuuden asiantiloiksi on useita (Malaska 2003: 11-12). Kuitenkin pitkään tästä tieteellisestä lähestymistavasta puhuttiin yksikkömuodossa tulevaisuudentutkimus, mutta viimeisten vuosien aikana suomen kieleenkin on vakiintunut englannin kielestä käsite tulevaisuuksien tutkimus (*futures studies*) (Kuusi 2009: 6).

Tulevaisuuksien tutkimuksen kasvavan suosion syyksi on arveltu yhteiskunnallisen kehityksen alati kiihtyvää ja monimutkaistuvaa muutosta. Tämä ilmiö on myös noteerattu markkinoinnin tieteenalalla. Erityisesti tulkitsevan tutkimuksen perinteellä on todettu olevan mahdollisuuksia vastata tähän monimutkaistuvan muutoksen ennakoinnin tarpeeseen (ks. esim. Moisander & Valtonen 2011: 2). Tämän lisäksi yritykset ja yhteiskunnalliset toimijat pyrkivät jatkuvasti löytämään tapoja hallita kehitystä. Yksi muodikkaimmista tähän tarkoitukseen muodostuneista käsitteistä tulevaisuuksien tutkimuksessa ovat heikot signaalit.

Heikot signaalit ovat hyvin ristiriitainen käsite, mutta niillä yleisesti tarkoitetaan nykyhetkessä ilmeneviä tulevaisuuden tapahtumiin viittaavia asioita. Niiden havaintajoiden esitetään usein olevan paremmassa asemassa ennakoida tulevaisuuden tapahtumia muihin verrattuna (ks. esim. Mannermaa 2004: 113-114). Erilaiset käsitykset siitä mitä heikoilla signaaleilla tarkoitetaan ja miten niitä voidaan hyödyntää menetelmällisesti, juontuvat pitkälti aiemmin mainitusta tutkijoiden

taustojen ja lähtökohtien valtavasta kirjosta: kukin määrittelee heikot signaalit eri tavoin omista lähtökohdistaan.

Tässä tutkimuksessa lähestyn tästä nimenomaisesta tulokulmasta heikkojen signaalien käsitteellistystä ja niiden menetelmällisiä sovellusmahdollisuuksia. Erilaiset tutkijoiden lähtökohdat tutkimuksen tekoon, käsitteellistykseen ja käsitykseen tiedon luonteesta pohjautuvat tieteenfilosofiin taustaoletuksiin (Kakkuri-Knuutila & Heinlahti 2006: 131-132). Näin ollen kun puhumme heikoista signaaleista tai mistä tahansa muustakin käsitteestä, nousee myös esille kysymykset siitä, miten nähdään käsitteellistystä ohjaavat tekijät. Mitä heikot signaalit oikeastaan ovat ja minkälaisia tausta-ajatuksia ja menetelmiä niihin liittyy? Miten todellisuus, tulevaisuus ja näihin liittyvät käsitteet voisivat hahmottua tulevaisuuksien tutkimuksessa ja miten se vaikuttaa heikkojen signaalien soveltamiseen, niihin liittyviin tutkimuksiin ja niiden avulla tuotettuun tietoon? Tässä tutkimuksessa lähestyn tämän kaltaisia kysymyksiä tieteenfilosofisesta tulokulmasta ja hahmottelen tätä tarkoitusta varten teoreettis-menetelmällistä tulkintakehystä jota nimitän systeemiseksi tulkintakehykseksi.

1.2. Tutkimuksen tavoite ja kontribuutio

Tulevaisuuksien tutkimuksen tieteenfilosofisten taustaoletusten esille tuominen tai niiden problematisointi eivät näytä olevan kovin tyypillistä tehdyissä tutkimuksissa. Myöskään markkinoinnin tieteenalalla tämä ei ole arkipäiväistä (Moisander & Eräranta 2006). Tämän tutkimuksen tavoite pohjautuu pääasiassa tulevaisuuksien tutkimuksen tieteenfilosofisten taustaoletusten problematisointiin. Tässä tutkimuksessa pyrin osoittamaan, että tulevaisuuksien tutkimuksen soveltavat tutkimukset pohjautuvat pitkälti positivistiseen tieteenfilosofiaan ja monilta osin myös koko tutkimusperinteen arviointia on tehty tästä näkökulmasta. Positivismi on kuitenkin yksi tieteenfilosofinen lähestymistapa muiden joukossa, joten erilaisten näkökulmien esilletuominen on tärkeää tieteellisen keskustelun monipuolisuuden

ylläpitämiseksi (ks. esim. Longino 2002).

Taustaoletusten kyseenalaistaminen ei kuitenkaan ole itseisarvo, vaan sen tarkoituksena on toimia tässä tutkimuksessa pohjana uudenlaisen teoreettis-menetelmällisen tulkintakehyksen hahmotteluun, jota nimitän systeemiseksi tulkintakehykseksi. Taustaoletusten problematisoinnilla voidaan luoda tilaa uudenlaiselle kriittiselle ajattelulle ja mahdollisuuksille tuottaa uusia teorioita. Tällainen lähestymistapa tutkimukselle on haasteellinen, koska tällöin haastetaan useita sosiaalisia normeja joita tutkimuksen tekoon ja tiedontuotantoon liittyy. (Sandberg & Alvesson 2011.)

Tämän tutkimuksen tavoitteet jakautuvat kahteen toisiaan tukevaan osioon. Ensimmäisenä tavoitteena on hahmotella tulkitsevan markkinonnitutkimuksen perinteeseen ja erityisesti filosofiseen hermeneutiikkaan pohjautuva systeeminen tulkintakehyks, jonka kautta voidaan muodostaa tieteellisiä teorioita esimerkiksi kulutustutkimukseen sekä arvioida erilaisia käytettyjä tutkimusmenetelmiä ja tiedon luonteeseen liittyviä kysymyksiä. Tässä mielessä systeeminen tulkintakehyksen hahmottelu on tieteenfilosofisten taustaoletusten muodostamista (ks esim. Kakkuri-Knuutila & Heinlahti 2006: 131-132).

Tämän tutkimuksen toisena tavoitteena on esittää hahmotellun systeemisen tulkintakehyksen näkökulmasta käsitteellistys heikoista signaaleista ja siitä kuinka niiden menetelmällistä soveltamista tulisi lähestyä. Heikot signaalit sopivat käsitteenä tähän tutkimukseen hyväksi esimerkiksi, koska niitä ei tulevaisuuksien tutkimuksen aiemmassa kirjallisuudessa ole lukuisista yrityksistä huolimatta kyetty yhdenmukaisesti määrittelmään. Tämä sanottuna, mielestäni yhdenmukaisen määrittelyn hakeminen ei ole tarkoituksenmukaista ja tässä tutkimuksessa pyrin nostamaan esille, että erilaiset tieteenfilosofiset taustaoletukset vaikuttavat heikkojen signaalien käsitteellistämiseen ja menetelmälliseen soveltamiseen. Yleisemminkin sanoen eri tavat ajatella tuottavat erilaisia tapoja käsitteellistää ja tuottaa tietoa (ks.

esim. Moisander & Eräranta 2006: 175). Tästä tulokulmasta universaalien käsitteellistämisen tavoittelu ei ole edes mahdollista.

Tutkimuksen empiirinen osio koostuu heikoista signaaleista tehtyjen aiempien tutkimusten analysoinnista. Näiden analyysimenetelmänä käytetään metafora-analyysiä, jossa tavoitteena on tulkita lähdemateriaalista löytyviä käsitteellistämistä ohjaavia metaforia (Lakoff & Johnson 1980). Aiemmistä tutkimuksista tulkituista metaforista osoitan löytyvän tausta-ajatuksia, jotka ovat tyypillisiä positivistiselle tieteenfilosofialle.

Tutkimuksella on tarkoituksena tuoda kontribuutiota kahdella eri osa-alueella. Ensimmäinen osa-alue koskee tutkimuksen mahdollisuuksia tulevaisuuksien ja markkinoinnin tutkimukselle. Tulevaisuuksien tutkimuksen piirissä tulkitsevan tutkimuksen näkökulmat tutkimuksen tekoon ja tieteeseen eivät ole tyypillinen osa tieteellistä keskustelua. Tutkimuksellani haluan nykyisten tieteellisten lähtökohtien ja tausta-ajatusten problematisoinnin ja uuden näkökulman esittämisen kautta avata keskustelua erilaisten näkökulmien hyväksymiseksi osaksi tulevaisuuksien tutkimusta.

Markkinoinnin tieteenalalla puolestaan tutkimukseni kontribuutio asemoituu tulkitsevan markkinoinnin tutkimuksen perinteen osaan, jossa painopiste on ollut erilaisissa tieteenfilosofisissa tulkintakehyksissä ja niihin liittyvissä taustaoletuksissa (ks. Arnold & Fischer 1994, Thompson, Pollio & Locander 1994, Thompson 1997). Tähän perinteeseen pyrin tuomaan systemisen tulkintakehyksen hahmotelmallani näkökulmaa siihen, kuinka aikaa ja sen hahmottamista voitaisiin lähestyä tulkitsevassa markkinoinnin tutkimuksessa. Toisena osa-alueena haluan systemisen tulkintakehyksen näkökulmasta nostaa esille yhteiskuntapoliittiseen keskusteluun tieteen tekemiseen liittyviä eettisiä puolia.

1.3. Tutkimuksessa viitattava aiempi tutkimus

Tässä tutkimuksessa käytettävä aiempi tutkimus on jakautunut tutkimustavoitteen tavoin kahteen eri osioon, jotka tukevat toisiaan. Heikkojen signaalien aiempi tutkimus voidaan katsoa lähes kaikinensa kuuluvan tulevaisuuksien tutkimuksen perinteeseen. Keskeisimpinä kirjoittajina tämän tutkimuksen kannalta ovat käsitteen keksinyt Igor Ansoff sekä muuten laajemmin aiheesta kirjoittaneet Elina Hiltunen ja Mika Mannermaa¹. Aiempaa tutkimusta, jota tässä tutkimuksessa käytetään, voitaisiin yleisluontoisesti jakaa käsitteen sisältöä koskeviin tutkimuksiin (ks. esim. Hiltunen 2000, 2008a; Kuusi, Hiltunen & Linturi 2000, Mannermaa 2004, Moijanen 2003) ja soveltaviin tutkimuksiin (ks. esim. Ansoff 1975, Hiltunen 2006, 2007; Kuosa 2005, Linturi 2003, Mannermaa 1999a, Mendoca, Cunha, Kaivo-oja. & Ruff 2004).

Systeemisen tulkintakehyksen hahmottelussa on tukeuduttu sekä tulevaisuuksien että markkinoinnin tutkimuksen kirjallisuuteen, mutta myös näiden lisäksi vahvasti filosofisen hermeneutiikan ja muuhun tieteenfilosofian kirjallisuuteen. Markkinoinnin kirjallisuudessa on lähinnä pyritty tuomaan esiin tulkitsevan tutkimuksen perinteen mukaista näkökulmaa kyseisestä tieteenalasta (ks. esim. Arnould & Fischer 1994, Moisander & Valtonen 2006 ja 2011, Thompson 1997, Thompson et al. 1994) ja siitä kuinka esimerkiksi systeemijattelun kautta markkinoinnilla ja tulevaisuuksien tutkimuksella on yhteisiä piirteitä, nykyisin jo tieteellisestä keskustelusta poisjääneen markkinointisysteemien paradigman kautta (ks. esim. Shaw & Jones 2005).

Tulevaisuuksien tutkimuksen teoreettisessa kirjallisuudessa on lähinnä käytetty systeemijattelua eri tavoin käsitelleitä tutkimuksia (ks. esim. Kamppinen, Malaska & Kuusi 2003b, Mannermaa 1992, Pantzar 1991) sekä tulevaisuusajattelua koskevia teoksia (ks. esim. Bell 1997a, Malaska & Virtanen 2009, Kamppinen, Malaska &

¹ Kirjoittajat esitellään tarkemmin metafora-analyysiä koskeavassa luvussa.

Kuusi 2003a, 2003b; Kuusi 2009). Tutkimuksen tieteenfilosofisissa lähteissä on pyritty viittaamaan teksteihin, jotka tuovat esille näkökulmasidonnaisen tiedonnäkemyksen (ks. esim. Longino 2002, Kakkuri-Knuutila & Heinlahti 2006, Moisander & Eräranta 2006) sekä filosofista hermeneutiikka koskevaa kirjallisuutta (ks. esim. Arnold & Fischer 1994, Prasad 2002, Schwandt 2000).

1.4. Tutkimuksen tieteenfilosofiset lähtökohdat

Toinen tutkimukseni tavoitteista on hahmotella systeemisen ajattelun teoreettis-menetelmällistä tulkintakehystä, jonka kautta heikot signaalit käsitteellistetään. Tulkintakehysten lävitse voidaan pohtia ajallisuuteen pohjautuvia tutkimusmenetelmiä sekä yleisemminkin tiedon tuottamiseen liittyviä kysymyksiä. Tässä osiossa hahmottelen niitä tieteenfilosofisia lähtökohtia, joihin tämä tutkimus pohjautuu.

Tulkintakehys voidaan ymmärtää yleisesti joukoksi oletuksia, ajatuksia ja periaatteita, jotka määrittävät tietyn teoreettisesti perustellun näkökulman, sekä joukoksi tiettyjä soveltuvia käytäntöjä tulkinnan tekemiseen, joiden kautta tulkinta jostain datasta näyttäytyy tietynlaisena. Hyvä tulkintakehys mahdollistaa tutkijalle itsestään selvyyksinä pidettyjen asioiden problematisoinnin ja haastamisen. Tulkintakehys sisältää paitsi ilmiöiden käsitteellistämisen tietyn tieteenalan teorian pohjalta, mutta myös tieteenfilosofisia oletuksia esimerkiksi siitä, kuinka tietoa ylipäänsä on mahdollista hankkia. (Moisander & Valtonen 2006: 103.)

Tutkimuksen tekemisessä tieteenfilosofiset taustaoletukset ohjaavat tutkimuksen etenemistä ja siinä tehtyjä valintoja. Nämä oletukset käsittävät tutkittavan kohteen ontologian (todellisuuden luonne), epistemologian (tiedon hankkimisen luonne) ja metodologian (soveltuvat menetelmät). Erilaisista tieteenfilosofisista lähtökohdista peräisin olevat tutkijat puhuvat samoistakin asioista eri tavoin ja myös tutkivat niitä eri tavoin. Joissain tapauksissa tieteenalalla kilpailee useita erilaisia tieteenfilosofisia

paradigmoja, joten tutkijan tulisi olla tietoinen tekemistään tieteenfilosofisista valinnoista ja myös kyettävä perustelemaan näitä valintoja. Taustaoletusten ymmärtäminen ja tunnistaminen auttaa myös tutkimuksen lukijaa ymmärtämään tutkimuksen tuloksia ja arvioimaan niiden soveltuvuutta. (Kakkuri-Knuutila & Heinlahti 2006: 131-132.)

Tämä tutkimus pohjautuu tieteenfilosofisesti tulkitsevan markkinoinnin tutkimuksen perinteeseen ja erityisesti filosofiseen hermeneutiikkaan, joka asemoidaan tässä tutkimuksessa joiltain osin vastaparina positivistiselle tieteenfilosofialle. Yhteiskuntatieteen filosofisessa keskustelussa nämä kaksi ovat jo pitkään olleet asetettuina toisilleen vastakkaisina näkemyksinä (Kakkuri-Knuutila 2006: 54) ja myös markkinoinnin tieteenalalla tällaista asettelua on olemassa (Moisander & Eräranta 2006). Tässä tutkimuksessa pyrin osoittamaan, että tulevaisuuksien tutkimuksessa niin ikään on positivismiin vahvasti viittaavia piirteitä, minkä vuoksi tuon samoihin ilmiöihin ja käsitteisiin (tässä tapauksessa erityisesti heikkoihin signaaleihin) myös tulkitsevan tutkimuksen perinteen mukaisen näkökulman. Näin pyrin saamaan tulevaisuuksien tutkimuksen perinteeseen keskustelua erilaisista tieteenfilosofisista lähtökohdista.

Positivismi ja tulkitseva tutkimus näkyvät myös erilaisten käsiteparien asemointina tutkimuksessa. Tällaisia ovat muun muassa reduktionismi-holismi sekä determinismi-indeterminismi. Positivismia ja tulkitsevää tutkimusta en kuitenkaan näe dikotomisina toisiinsa nähden vaan pikemminkin paikoin toisiaan täydentävinä ääripäinä, joiden väliin mahtuu myös erilaisia näkökulmia. Tämän lisäksi pyrin tässä tutkimuksessa osoittamaan, ettei positivismin ja tulkitsevan tutkimuksen tiedonintresseissä välttämättä ole niin suurta eroa kuin menetelmissä ja oletuksissa joita näihin tavoitteisiin liitetään.

Vaikka positivismilla voidaan tarkoittaa hyvin erilaisia kokonaisuuksia, voidaan siihen yhdistää joitain keskeisiä periaatteita. Positivistiseen tieteenkäsitteeseen

yhdistyy muun muassa ennustuskyvyn korostuminen johon pyritään menetelmällisesti säännönmukaisuuksia ja kausaalisuhteita selvittämällä. Tosin mielestäni myös tulkitsevan tutkimuksen tavoitteena on mielekästä olla tulevien tapahtumien ennakointi, mutta metodologisesti sitä tavoitellaan ymmärryksen eikä kausaalisuhteiden kautta. Ainutkertaisen ilmiöiden ymmärrys ja tulkinta katsotaankin tulkitsevan tutkimuksen keskeisimmäksi tavoitteeksi. (Lagerspetz 2006: 37, Kakkuri-Knuutila 2006: 54.)

Sen sijaan vastoin kuin tulkitsevan tutkimuksen perinteessä, positivismissa ontologiset ja eettiset pohdinnat eivät ole tyypillisiä. Tämä liittyy positivismin tutkijaposition liitettävään ulkoisen havaitsijan näkökulmaan, jolloin tutkija voi ulkoisena toimijana tehdä havaintoja ja tutkimuksia todellisuudesta omin käsitteellistyksiensä kautta. Näkökulma pohjautuu empiristiseen tieto-oppiin, jonka mukaan todellisuus on kaikille yksi ja sama ja jolloin sitä voidaan kuvata objektiivisin käsittein. Tutkimus nähdään tällöin myös arvovapaana. (Kakkuri-Knuutila & Heinlahti 2006: 131-138.)

Positivismin tavoin myöskään tulkitseva tutkimus ei ole yhdenmukainen kokonaisuus, vaan se sisältää useita erilaisia traditioita eivätkä mitkään yksittäiset traditiot ole sisäisesti homogeenisia. Tähän tutkimukseen olen valinnut tieteenfilosofiseksi taustaksi tieteenfilosofisen hermeneutiikan, koska se on yksi johtavia tulkitsevan tutkimuksen lajityyppejä ja siinä ”tulkintaprosessi” nähdään dynaamisena ja kokonaisvaltaiseen ymmärrykseen pyrkivänä. Tämän lisäksi hermeneutiikkaa on aiemmin yleisestikin pohdittu tulevaisuuksien tutkimuksen lähestymistavaksi. Tässä mielessä se soveltuu hyvin myöhemmin esiteltävän systeemisen ajattelun holistiseen ja dynaamiseen maailmankuvaan ja muutenkin tutkimuksessa hahmoteltavaan tulkintakehykseen. Tämä ei tosin tarkoita etteikö jokin muukin epistemologinen näkökulma voisi soveltua tähän tutkimukseen. Erilaisen metodologisen näkökulman valinta vaikuttaa siihen miten todellisuus nähdään ja miten tutkimukseen suhtaudutaan, ja sitä kautta myös tuotettu tieto on

erilaista (Arnould & Fischer 1994: 59, Prasad 2002: 12, Seppälä 1985, Schwandt 2000 sekä Varto 2003: 174-190). Tätä haluan myös korostaa: epistemologisia valintoja ei tulisi ajatella dikotomisesti oikeina tai väärinä, vaan näkökulmina tuottaa erilaista tietoa todellisuudesta.

Hermeneutiikan käsite juontuu kreikkalaisten jumalien viestinviejä Hermeksestä, jonka kerrottiin tulkitsevan jumalien sanomaa kuolevaisille. Osittain tästä historiasta johtuen hermeneutiikka on alunperin yhdistetty uskonnollisten tekstien tulkitsemiseen. Ajan saatossa hermeneutiikalla on kuitenkin alettu käsittää yleisemmin tekstuaalista ymmärtämistä ja tulkintaa. Näin myös alkuperäisestä merkityksestään teksti on muuttunut tarkoittamaan tekstuaalisuutta. Tällä tarkoitetaan todellisuuden ymmärtämisen olevan kielellistä, jolloin tätä todellisuutta voidaan tulkita kuin se olisi teksti. Tekstin lauentuminen tekstuaalisuudeksi mahdollisti myös hermeneutiikan soveltumisen moninaisille tieteenaloille. (Arnold & Fischer 1994 ja Prasad 2002.)

Hermeneutiikka ei kuitenkaan ole yksi tieteellinen tai filosofinen kokonaisuus vaan on olemassa erilaisia näkemyksiä siitä minkälaisia asioita siihen katsotaan kuuluvaksi. Keskeisimpiin hermeneutiikan suuntauksiin kuuluvat hermeneuttinen teoria (*hermeneutic theory*), filosofinen hermeneutiikka (*philosophical hermeneutics*), kriittinen hermeneutiikka (*critical hermeneutics*) ja fenomenologinen hermeneutiikka (*phenomenological hermeneutics*). (Arnould & Fischer 1994 ja Prasad 2002.)²

Eri painopisteistään huolimatta hermeneutiikan eri suuntauksilla on jotain yhteisiä piirteitä yllämainitun tekstuaalisuuden käsitteen lisäksi. Tämän tutkimuksen kannalta näistä merkittävimpiä ovat hermeneuttisen kehän käsite ja näkemys ymmärryksen kontekstuaalisuudesta. Hermeneuttisen kehän käsitteellä tarkoitetaan ymmärryksen muodostumisen tapaa. Toisaalta se kuvastaa osien ja kokonaisuuksien välistä

² Katso tarkemmin hermeneutiikan erilaisista suuntauksista esim. Prasad 2002 ja Arnould & Fischer 1994.

suhdetta ymmärryksessä - jotta voimme ymmärtää kokonaisuuksia, meidän täytyy ymmärtää sen osia ja päinvastoin. Toisaalta hermeneuttisella kehällä kuvataan myös dynaamista lähestymistapaa tekstuaalisuuteen ja ymmärrykseen. Tietyistä lähtökohdista lähtevä tulkinta ja ymmärrys kehittyy ja vaikuttaa siihen, miten jatkossa samoja ja uusiakin asioita ymmärretään. Asioita ja ilmiöitä ”lähestytään” tietyin lähtöoletuksin, joiden pohjalta muodostetaan ymmärrys, joka puolestaan muuttaa lähtöoletuksia. Toisin sanoen ymmärrys on jatkuvasti kehittyvä päättymätön kehä. (Varto 2001: 190 ja Prasad 2002: 17-18.)

Se mitä tässä yhteydessä tarkoitan kontekstuaalisuudella, on hermeneutiikassa lausuttu erilaisin käsittein. Näitä ovat muun muassa hermeneuttinen horisontti sekä ennakkotiedot tai -luulot. Näillä tarkoitan ymmärrykseen liittyvää kontekstuaalisuutta siinä mielessä, ettei mikään ymmärrys ole tyhjiössä olevaa tai tyhjiössä syntynyttä, vaan jokaista asiaa tai ilmiötä ”lähestytään” ja tulkitaan jonkinlaisen esitiedon tai -oletuksen varassa. Ihmiset jo lähtökohtaisesti kuuluvat jonkinlaiseen kontekstiin kuten kulttuuriin ja traditioon, joka asettaa reunaehdoja sille miten ymmärrämme todellisuutta. Tästä näkökulmasta niin sanottua lähtökohdista vapaata objektiivista tulkintaa ja ymmärrystä ei ole olemassa. Tämä toisaalta tarkoittaa myös sitä, että kaikki tuotettu tieto on tähän kontekstiin sidonnaista. Näin ollen ei ole myöskään olemassa vain yhtä tai objektiivista tapaa ymmärtää todellisuutta. (Prasad 2002: 18-19, Arnold & Fischer 1994: 56-59, Thompson et al. 1994: 432, vrt. myös Moisander & Eräranta 2006: 175.)

Aiemmin luetelluista hermeneutiikan suuntauksista olen tämän tutkimuksen tieteenfilosofiseksi taustaksi valinnut filosofisen hermeneutiikan, koska se korostaa ymmärryksen ja tulkinnan ontologista roolia. Tällä tarkoitetaan sitä, että ymmärrys ei ole jotain mitä tehdään tietoisesti tietyin säännöin ja menetelmin, vaan tulkinta on osa ihmisyyttä. Me käsitämme aina jonkin asian jonain, jolloin myös tulkinta ja ymmärrys ovat toisistaan erottamattomia. Toisaalta aiemmin mainittu kontekstuaalisuus nähdään myös jonain mistä emme voi ”päästä eroon”, koska se ei

ole jotain ulkoista: kontekstuaalisuudella on myös ontologinen asema. Omasta tulkinnan kontekstista voi toki olla tietoinen ja sen voi kyseenalaistaa, mutta täysin kaikista konteksteista vapaata objektiivista ymmärrystä ei ole olemassa. Ymmärryksen ontologinen rooli voidaan käsittää myös tiedon prosessuaalisena luonteena: ymmärrys ja tieto eivät ole jonkin tulkintaprosessin ”päätepisteitä”, vaan jatkuvan ja päättymättömän toiminnan välivaiheita. Tämä sisältyy myös yleisemmin hermeneuttisen kehän käsitteeseen. (Schwandt 2000: 194-195, Arnold & Fischer 1994: 59 ja Varto 2001: 190.)

1.5. Tutkimuksen eteneminen

Kappaleessa kaksi käsitellään heikoista signaaleista tehtyjä aiempia tutkimuksia. Aluksi pyritään luomaan yleinen näkemys käsitteestä tehtyyn tutkimukseen kirjallisuuskatsauksella. Tämän jälkeen metafora-analyysin avulla syvennyttään tarkemmin neljään tehtyyn tutkimukseen heikoista signaaleista. Tämä tutkimukset ovat Mika Mannermaan (1994) kirja ”Heikoista signaaleista vahva tulevaisuus”, Elina Hiltusen (2008a) artikkeli ”The future sign and its three dimensions”, Igor Ansoffin (1975) artikkeli ”Managing Strategic Surprise by Response to Weak Signals” sekä S. Dyer Harrisin ja Steven Zeislerin (2002) artikkeli ”Weak Signals: Detecting the Next Big Thing”.

Metafora-analyysillä pyritään löytämään heikkojen signaalien käsitteellistämistä keskeisesti ohjaavia metaforia ja luomaan näistä yhteyksiä tieteenfilosofisiin näkökulmiin joissa kyseiset metaforaaliset käsitteellistykset ovat luontevia. Metafora-analyysi on valittu analyysimenetelmäksi, koska siinä nähdään keskeisenä kielellisen ilmaisun vaikutukset käsitteellistämiseen ja toimintaan (Lakoff & Johnsson 1984) vastaavalla tavalla kuin filosofisessa hermeneutiikassa nähdään tärkeänä todellisuuden tekstuaalisen luonteen olevan (ks. esim. Prasad 2002).

Kappaleessa 3 hahmotellaan tutkielman yhtenä tavoitteena olevaa systeemistä

tulkintakehystä. Systeminen tulkintakehys pohjautuu todellisuuden systemisen luonteen ajatukseen, jossa yhdistetään systeemiteoriaa filosofisen hermeneutiikan näkökulman kanssa. Systemisyyden ajallisen ulottuvuuden hahmottamista lähestytään tulevaisuudentutkimuksen kirjallisuuden kautta, jossa nähdään tulevaisuus avoimeksi. Aikaa itsessään hahmotellaan rytmisyyden ja kontekstuaalisuuden käsitteiden kautta.

Kappaleessa 4 sovellan hahmottelemani systeemistä tulkintakehystä heikkojen signaalien käsitteellistämiseen ja esitän niiden menetelmällisiin sovelluksiin ajatuksia. Kappaleessa 5 esitän laajempia näkemyksiä siitä mitä tällä tutkimuksella voisi olla tarjottavaa tulevaisuuksien ja markkinoinnin tutkimuksille sekä ajatuksia yhteiskuntapoliittiseen keskusteluun.

2. HEIKOT SIGNAALIT KIRJALLISUUDESSA

2.1. Kirjallisuuskatsaus heikoista signaaleista ja sen lähikäsitteistä

Heikon signaalin käsitteen isänä pidetään yleisesti Igor Ansoffia, joka 1970-luvulla kirjoitti heikoista signaaleista osana yritysten strategianmuodostusprosessia. Hän esitteli käsitteen epäselvänä (*vague*) informaationa yrityksen tulevaisuuden uhasta tai mahdollisuudesta. Ansoff käsitteli aihetta informaation täsmällisyyden asteen mukaan. Mitä täsmällisempää on tieto tulevaisuuden uhasta tai mahdollisuudesta, sitä täsmällisemmin yritys voi laatia strategiaansa, mutta on samalla alttiimpi yllättäville kriiseille. Vastaavasti epäselvän informaation, heikkojen signaalien, varassa laadittu strategia on huomattavasti suurpiirteisempi, mutta yritys on samalla mukautuvampi tulevaisuuden uhkiin. (Ansoff 1975: 21-24.)

Heikkoa signaalia on Ansoffin määritelmästä kehitelty eteenpäin, mutta luultavasti käsitteen alkuperästä johtuen heikkoja signaaleja on kirjallisuudessa käsitelty hyvin pitkälti manageriaalisesta näkökulmasta ja eritoten yritysten tulevaisuuden ennakoinnin työkaluna. Tehdyt tutkimukset vaihtelevat sisällöiltään ja painopisteiltään laajasti. Toisissa keskitytään niihin hyötyihin, joita heikot signaalit voivat yrityksille tuoda, toisissa siihen miten heikot signaalit toimivat tulevaisuutta koskevien ajatusten herättäjänä ja mistä niitä voi etsiä. Myös heikkojen signaalien ominaisuuksia ja teoreettisia taustoja on jossain määrin tutkittu. Tämä tutkimusten kirjo on mielestäni ainoastaan positiivinen asia, koska sen myötä keskustelu on ollut monipuolista. (ks. esim. Coffman 1997a-1997e, Hiltunen 2007, Hiltunen 2008b ja Ilmola & Kuusi 2006.)

Teoreettinen tutkimus heikon signaalin käsitteen sisällöstä ja ominaisuuksista on kuitenkin alkanut vasta 2000-luvulla ja keskustelua aiheesta ovat vilkkaimmin pitäneet yllä suomalaiset alan tutkijat (Hiltunen 2008a: 247). Suomen Tulevaisuuden tutkimuksen seura ry. organisoii vuonna 2000 delfoi-tutkimuksen, jonka tavoitteena

oli määritellä käsite siten, että se soveltuisi mahdollisimman hyvin tulevaisuuksien tutkimuksessa käytettäväksi. Tutkimuksen tuloksena tuotettiin vaihtelevien mielipiteiden vuoksi kompromissituloksina kaksi toisistaan poikkeavaa määritelmää, joista toinen pohjautui suosituimpiin näkemyksiin ja toinen vähiten kannatusta saaneisiin näkemyksiin. (Kuusi et al. 2000.)

Eniten kannatusta saaneiden piirteiden perusteella heikot signaalit määriteltiin muutoksen ensioireeksi, ”joka tulee tyypillisesti vahvaksi yhdistymällä toisiin signaaleihin, Heikon tulevaisuussignaalin merkittävyys määräytyy sen vastaanottajan tavoitteista käsin ja sen löytäminen vaatii tyypillisesti systemaattista etsintää. Heikko tulevaisuussignaali vaatii: i) tukea, ii) kriittistä massaa, iii) vaikutusavaruutensa kasvua ja asialle omistautuneita toimijoita eli 'soihdunkantajia', tullakseen tai estyäkseen negatiivisena tulemasta vahvaksi tulevaisuussignaaliksi. Heikon tulevaisuussignaalin havaitsevat edelläkävijät tai erityisryhmät, eivät niinkään asiantuntijat.” (Kuusi et al. 2000: 80.)

Vähiten kannatusta saaneiden piirteiden perusteella tehty niin sanottu antimääritelmä määrittelee käsitteen seuraavasti: ”Heikon tulevaisuussignaalin uskottavuudelle on keskeistä, että se on peräisin luotettavasta lähteestä (asiantuntijalta) ja vain asiantuntijat havaitsevat heikkoja signaaleja. Heikko tulevaisuussignaali ei riipu tulkitsijasta eli on objektiivinen ilmiö. Heikko tulevaisuussignaali ennakoii tulevaisuutta radikaalisti muokkaavia prosesseja ja se sisältää merkin, johon on välittömästi tartuttava. Heikko tulevaisuussignaali vahvistuu itsestään ajan myötä, sillä se on yleinen nouseva trendi.” (Kuusi et al. 2000: 81.)

Puutteistaan huolimatta Kuusen et al. (2000) tutkimus synnytti keskustelua heikon signaalin käsitteestä ja Maisa Moijanen (2003) nosti sen pohjalta esiin lukuisia ongelmia käsitteestä käydystä keskustelusta ja sille tarjotuista määritelmistä. Hänen mukaansa ristiriitoja heikkojen signaalien sisällön määrittelyssä ilmenee siinä, miten heikon signaalin muutosilmiön sisältö käsitetään, kuinka pitkäksi heikon signaalin

ilmenemisen kesto nähdään, siitä onko signaali subjektiivinen vai objektiivinen sekä siitä, kuka vastaanottaa, havainnoi, analysoi ja tekee johtopäätökset heikoista signaaleista. (ibid.) Vaikka nämä esitetyt ristiriitaisuudet pohjautuvat Kuusen et al. (2000) artikkeliin, vastaavanlaisia ristiriitoja on löydettävissä lukuisista eri tutkimuksista heikoista signaaleista. Näitä käydään läpi seuraavissa kappaleissa.

Heikon signaalin muutosilmiön sisällön määrittelyllä tarkoitetaan sitä, (1) onko heikko signaali itsessään ilmiö, joka vahvistuu joksikin tulevaisuuden ilmiöksi, (2) onko heikko signaali jokin ilmiö, joka aiheuttaa muutoksen jossain ilmiössä vai (3) onko heikko signaali merkki tulevaisuuden muutoksista (Moijanen 2003: 52-54). Muun muassa Mika Mannermaa (ks. esim. 1999b: 87 ja 2004: 113) on esittänyt määritelmiä, jotka käsittävät heikot signaalit ensimmäisen näkökulman mukaisesti. Toista näkökulmaa tukevaa määritelmää esittävät muun muassa Mendonca et al. (2004). Kolmas näkökulma voitaisiin tulkita semioottiseksi lähestymistavaksi heikkoihin signaaleihin, josta Elina Hiltunen (2008a) on kirjoittanut.

Heikon signaalin kestolla tarkoitetaan sitä, kuinka pitkään heikon signaalin katsotaan olevan heikko signaali (Moijanen 2003: 54). Mannermaa (2004: 120-121) esittää, että heikko signaali elää vain hetken, jonka jälkeen se joko muuttuu vahvaksi signaaliksi tai häviää olemasta. Kuusen et al. (2000) suorittamassa delfoi – tutkimuksessa esitettiin, että heikko signaali ”elää ajassa” ja odottaa löytäjänsä. Toisin sanoen signaalin kesto olisi ainakin jossain määrin pitkä.

Keskustelussa heikon signaalin subjektiivisuudesta ja objektiivisuudesta tarkastellaan lähinnä sitä, onko signaali havainnoijasta riippuvaa vai onko ilmiö ikään kuin ilmassa kenen tahansa nähtävillä ja poimittavissa (Moijanen 2003: 55). Aiemmista heikkojen signaalien tutkimuksista on löydettävissä sekä objektiivisuuden kannattajia (ks. esim. Kuosa 2005) että käsitteen subjektiivisuuden puolesta puhujia (ks. esim. Coffman 1997a-1997e), mutta on olemassa myös näkemyksiä, että heikko signaali voi jossain muodossa olla molempia yhtäaikaaisesti (ks. esim. Hiltunen 2008a).

Heikon signaalin vastaanottajan, havainnoijan ja analysoijan keskustelussa on ristiriitaisesti esitetty, tarvitaanko tällaisiin tehtäviin jonkinlaista asiantuntemusta tai muuta muodollista pätevyyttä (Moijanen 2003: 57). Kuusen et al. (2000) organisoimassa delfoi – tutkimuksessa asiasta ei suurta yksimielisyyttä löydy. Toisaalta asiantuntijoiden kykyä havaita heikkoja signaaleja tunnustetaan, mutta toisaalta korostetaan, etteivät jonkin alan asiantuntijat ole parhaita mahdollisia havaitsemaan oman toimialansa tärkeitä muutosoireita. (Kuusi et al. 2000: 85-86.) Mannermaa (2004) on nimenomaisesti korostanut, etteivät oman alansa asiantuntijat ole kovin hyviä havaitsemaan omaa toimintaympäristöään ympäröiviä heikkoja signaaleja.

Heikoista signaaleista on 40 vuoden kuluessa tehty pääpainossaan soveltavaa tutkimusta eritoten liikkeenjohdon tarkoituksiin. Keskeisin käsitteen teoreettisen puolen tutkija on Elina Hiltunen, joka on tehnyt aiheesta myös väitöskirjan vuonna 2010. Hiltunen lähestyy heikon signaalin käsitettä semioottisen tutkimuksen ja erityisesti Peircen merkin kolmijaon näkökulmasta. Hän myös hylkää heikon signaalin nimen käsitteenä ja käyttää sen sijasta käsitettä heikko tulevaisuuden merkki (*weak future sign*). Heikon tulevaisuuden merkin hän jakaa tutkimuksissaan kolmeen osaan: signaaliin (*signal*), ydinasiaan (*issue*) ja tulkintaan (*interpretation*). Signaalilla Hiltunen tarkoittaa sitä, kuinka usein ja näkyvästi heikko tulevaisuuden merkki viestii itsestään. Ydinasialla hän viittaa siihen, mikä on heikon tulevaisuuden merkin asiasisältö. Tulkinnalla Hiltunen tarkoittaa sitä, kuinka tulevaisuus merkin havaitsija ymmärtää sen merkityksen. (Hiltunen 2010.)

Heikon signaalin käsitteellistystä on hankaloittanut paitsi itse käsitteen sisällön ristiriitaisuudet, mutta myös useat lähikäsitteet, jotka osittain esitetään lähes synonyyminä heikolle signaalille. Yhtenä yleisimpänä tällaisista esiintyy villi kortti (*wild card*), jota on esitetty sekä synonyyminä heikolle signaalille, mutta myös sen lähikäsitteenä. Lähikäsitteenä heikon signaalin on katsottu ennakoivan villiä korttia, jolloin villi kortti määrittyy ilmiöksi, jonka toteutumismahdollisuudet ovat pienet,

mutta jonka vaikutukset voivat olla valtavat. (Mendoca et al. 2003: 202-204). Muita heikon signaalin ohella käytettyjä käsitteitä, joita suomalaisessa kirjallisuudessa ei ole käännetty ovat muun muassa 'emerging issue', 'seeds of change' ja 'early warning signals'. (Mannermaa 1999b: 87, Mendoca et al. 2003 sekä Hiltunen 2008a.)

2.2. Metafora-analyysi

Tässä kappaleessa käsittelen neljän keskeisesti heikoista signaaleista kirjoittaneiden kirjoittajien tekstejä käsitteeseen liittyen. Aiempia tutkimuksia läpikäydessä tarkoitukseni on muodostaa käsitys siitä, minkälaiset tieteenfilosofiset taustaoletukset ovat ohjanneet aiempia heikoista signaaleista tehtyjä tutkimuksia. Harvoja poikkeuksia lukuunottamatta (ks. esim. Hiltunen 2008a) näitä ei ole juurikaan kirjoitettu auki. Heikkojen signaalien aiempaa tutkimusta tulisi mielestäni arvioida nimenomaan näitä taustaoletuksia vasten sillä ne voivat tehdä niissä tehdyt valinnat ja tulkinnat perustelluiksi niiden omista näkökulmista katsottuina. Ne todennäköisesti myös selittävät eri tutkijoiden toisistaan hyvinkin poikkeavat tavat käsitteellistää heikkoja signaaleja. Tämä sanottuna myös kritiikki, jota esitän aiempaa tutkimusta kohtaan, perustuu enemmänkin juuri tutkimusta ohjaaviin taustaoletuksiin johon ne tukeutuvat, eikä niinkään yksittäisiin tutkimuksiin tai tutkijoihin.

Aiemmissä tutkimuksissa heikoista signaaleista käsitettä on määritelty käsiteanalyttisin ottein. Käsitteen määrittely ei varsinaisesti eroa muusta tutkimuksen teosta siinä mielessä, että myös siinä dataa (ilmiötä tai asiaa) tulkitaan jonkinlaista teoreettista taustaa vasten (ks. esim. Kakkuri-Knuuttila 1998: 337 ja Ahonen & Kallio 2002). Tällöin voi sanoa, että tätä käsitteellistystä myös ohjaavat tieteenfilosofiset tausta-ajatukset, jotka määrittävät pitkälti sitä tapaa millaisesta näkökulmasta tutkimusta lähestytään, millaisia menetelmiä käytetään ja minkälaisia tuloksia saavutetaan. Näiden ymmärtäminen auttaa myös ymmärtämään käsitettä ja sen soveltamista. Tässä kappaleessa pyrin metafora-analyysillä löytämään aiemmista

heikkojen signaalien tutkimuksista sellaisia käsitteeseen liitettäviä metaforia joiden voidaan tulkita kuvastavan tutkimusta ohjaavia taustaoletuksia. Tällöin tulkitsemme tutkimuksissa käytetystä kielestä metaforia, joiden katson keskeisesti vaikuttaneen käsitteellistämiseen. Näiden metaforien sisältämiä ajatuksia pyrin asemoimaan tieteenfilosofioihin joissa kyseisen tyylinen ajattelu on ominaista.

Yleisellä tasolla metaforat ymmärretään liittyväksi kielen rakenteisiin ja olevan vain keino rikastuttaa kielen käyttöä. Metaforat ovat kuitenkin merkittävä osa jokapäiväistä elämäämme ja ne vaikuttavat puheemme lisäksi myös siihen miten ajattelemme asioista ja miten toimimme elämässä. Tapamme kommunikoida pohjautuu samaan käsitteellistämisen tapaan jota käytämme ajatteluun ja toimintaan, joten kieli on keskeinen lähde niiden ymmärtämiseen. Toisin sanoen tulkitsemalla sitä kuinka kommunikoimme, voimme tulkita myös sitä kuinka ajattelemme ja toimimme. (Lakoff & Johnson 1980: 3.)

Metaforinen käsitteellistäminen on hyvin luontainen tapa ymmärtää todellisuutta emmekä tämän vuoksi usein huomaa niiden vaikutusta arkiseen ajatteluun ja käytäntöihimme. Esimerkiksi metaforan ”*aika on rahaa*” mukaisesti saatamme alkaa puhua, ajatella ja toimia kuin aika olisi rajoitettu resurssi. Käytämme tällöin arkisesti ilmauksia kuten ajan säästäminen, ajan tuhlaaminen, kuinka aikaa liikenee johonkin ja niin edelleen. (Lakoff & Johnson 1980: 7-8.) Tällöin tuntuu varsin kyseenalaistamattomalta, että yhteiskunnallisesti usein samaistetaan raha ja aika. Esimerkiksi työnteosta maksetaan tuntipalkkaa ja matkapuhelinliittymän laskutus on minuuttiperusteinen. Tapa jolla ajattelemme asiasta muuttuu toimintaa ohjaavaksi: aika muuttuu todella rahaksi.

Markkinoinnin tieteenalalla metaforien käyttäminen on varsin arkipäiväistä ja metaforat ovat markkinointiajattelussa sisäänrakentuneita. Yleisiä markkinoinnin käsitteitä joilla voidaan nähdä olevan metaforinen tausta ovat muun muassa 4P (alkemia), tuotteen elinkaari (biologia), viraalimarkkinointi (epidemiologia),

sissimarkkinointi (sodankäynti) ja suhdemarkkiointi (avioliitto). Metaforilla usein kuvataan abstrakteja asioita konkreettisilla termeillä, mutta myös konkreettisiin tuotteisiin ja palveluihin samaistetaan abstrakteja piirteitä. Näin muun muassa virkistäytyminen samaistetaan Coca Colaan ja taikuus Disneyhyn. (Brown 2009: 267-268.)

Metafora itsessään käsitteenä ei ole yksiselitteinen vaan se sisältää useita erilaisia alalajeja. Yksi tapa jaotella erilaisia metaforia on jakaa ne *rakenteellisiin, suuntautumisiin- ja ontologisiin* metaforiin. Rakenteellisen metaforan ydin on ymmärtää ja kokea jokin asia toisen asian ehdoilla. Tällöin ei täysin samaisteta metaforaa kohteeseensa, mutta käsitteellistäminen, toiminta ja kielenkäyttö rakentuvat tällöin metaforaalisesti. Aiemmin esitetty ”aika on rahaa” on hyvä esimerkki rakenteellisesta metaforasta. (Lakoff & Johnson 1980: 5 ja 14, Brown 2009: 277.)

Suuntautumismetafora on tapa organisoida kokonainen käsitejärjestelmä jonkin toisen asian suhteen. Tyypillisesti ne liittyvät jonkinlaiseen tilalliseen vastakkainasetteluun kuten ylä-alasuuntiin, etu-takaosiin sekä sisäiseen ja ulkoiseen puoleen. Suuntautumismetaforat eivät muodostu sattumanvaraisesti, vaan ne pohjautuvat fyysiseen ja kulttuuriseen kokemukseemme. Esimerkiksi länsimaisessa kulttuurissa tyypillinen suuntautumismetafora on samaistaa käsitejärjestelmä siten, että ylöspäin osoittava suunta ilmaisee positiivista asiaa ja alaspäin osoittava suunta negatiivista. Näin esimerkiksi kasvun suunta on ylöspäin ja se koetaan hyväksi asiaksi. (Lakoff & Johnson 1980: 14-16.)

Kun ymmärrämme kokemuksemme objekteina ja substansseina jotka ovat muista asioista irrallisia entiteettejä, käytämme ontologisia metaforia. Luomme esimerkiksi tunteillemme ja aktiviteeteillemme keinotekoiset rajat, jotta voimme viitata niihin sekä kategorisoida ja järjellä niillä. Esimerkiksi kun inflaatio ajatellaan irralliseksi entiteetiksi, voimme viitata siihen puheessamme ja perustella toimintaamme siihen

nähdessä: ”meidän täytyy taistella inflaatiota vastaan”. Tällainen ilmaus vaikuttaa luonnolliselta vaikka tiedämme, että inflaatio on usean tekijän vaikutus eikä itsenäinen asia irrallisena muusta maailmasta. (Lakoff & Johnson 1980: 25-26.)

Metaforat siis muokkaavat tapamme puhua, ajatella ja toimia. Niiden avulla voimme nähdä asioita erilaisista näkökulmista, mutta samalla metaforat sulkevat katseeltamme toisia näkökulmia, jotka eivät sisälly käytettävään metaforaan. (Lakoff & Johnson 1980: 10.) On siis tärkeä huomata, että vaikka esimerkiksi ontologisten metaforien kautta ajattelemisen on luonnollista kielenkäytössämme, niiden avulla tehty asioiden jatkokäsittely on rajallista ja nämä rajat olisi hyvä tiedostaa. Rajoitusten tiedostamatta jättäminen lienee juuri ongelma tutkimuksissa joissa heikkoja signaaleja on käsitteellistetty ja sovellettu. Kun ajattelemme heikkoja signaaleja ontologisesti metaforana tulevaisuuden tapahtuman ennusmerkistä so. reduktionistisena käsitteenä, on jatkosoveltamisessa vaikea muuttaa ajatusmaailmaa siten, että heikot signaalit sopisivat yllättäen holistiseen todellisuuskäsitykseen.

Metafora-analyysissäni lähdemateriaalia on tarkoitus lukea ikään kuin metaforia silmälläpitäen. En siis pyri yksilöimään heikkoihin signaaleihin liitettyjä ominaisuuksia, vaan ymmärtämään niiden käsitteellistämiseen vaikuttavia tekijöitä. Ominaisuuksien yksilöimiseen perustuva käsiteanalyysi edustaa mielestäni reduktionistista tapaa selittää käsitteitä: käsite on tällöin kokonaisuus, jonka selittämiseksi hajotamme sen osiinsa ja tarkastelemme niitä (ks. esim. Flood 2010: 270-271). Tämän sijaan esimerkiksi sanavalinnoista ja kirjoitustavasta pyritään tulkitsemaan taustalla vaikuttavat metaforat, jotka tekevät kyseisen tavan keskustella aiheesta luontevaksi. Hermeneuttisen kehän periaatteen mukaisesti voidaan ajatella että yksittäiset tavat ja käytännöt ylläpitävät metaforaa, mutta samalla metafora ohjaa näitä tapoja ja käytäntöjä (ks. esim. Prasad 2002: 27-18).

Tarkoitukseni ei ole tulkita kaikkia mahdollisia metaforia, mitä tutkimukset sisältävät, vaan pikemminkin löytää sellaisia ”isoja” metaforia, jotka ovat heikkojen

signaalien käsitteellistämisen kannalta merkittäviä. Yllättäen heikoille signaaleille ei aina suoraan ole tällaista suurta metaforaa, vaan esimerkiksi todellisuudesta sekä asioiden ja ilmiöiden kehittymisestä on tulkittavissa jonkinlainen metaforaalinen käsitys, jonka sisällä heikoilla signaaleilla on jokin osuus.

En väitä, että jonkin tutkimuksen sisältämät metaforat menisivät täysin yksiin jonkin tietyn tieteenfilosofian kanssa, mutta ne sisältävät lukuisia yhteisiä piirteitä. Itse ajattelen, että ontologiaa kuvaavat metaforat ovat eräänlainen tapa tuoda tieteenfilosofian piirteitä kulttuuriseen kontekstiin ja vastavuoroisesti myös kulttuurisia ilmiöitä johdetaan tieteenfilosofiaan. Kuten metafora-analyysin tuloksissa esitän, uskonto näyttäisi olevan yksi tällainen kulttuurinen piirre, jolla on yhteys tieteenfilosofian kanssa.

En esitä, että kyseiset tutkijat ajattelisivat juuri itse tulkitsemieni metaforien kautta todellisuutta, mutta heidän kirjoituksistaan voidaan löytää tällaisia metaforia. Useimmilla tutkimusten lukijoilla ei ole mahdollisuutta kuulla kirjoittajan perusteluita valitsemilleen tavoille käsitellä asioita muuten kuin lukemalla heidän tutkimuksiaan, joten niissä esitetyt asiat ja tavat esittää niitä ovat ainoa keino myös arvioida niitä. Tällöin jos niissä käytetään tiedostamattakin metaforia, vaikuttavat ne tutkimusten lukijoiden tapaan ajatella kyseisistä aiheista.

Metafora-analyysini käsittää vain neljä eri kaltaista lähdettä eri kirjoittajilta, mutta niidenkin kautta voidaan nähdä, että usein heikkojen signaalien käsitteellistäminen on tehty positivistisen tieteenfilosofian taustaoletuksiin pohjautuen. Heikot signaalit voidaan kuitenkin käsitteellistää muistakin tieteenfilosofisista lähtökohdista. Tämä avaa paitsi mahdollisuuden ymmärtää erilaisia tapoja hyödyntää ja soveltaa niitä, mutta myös erilaisen tavan ymmärtää niiden osan ja merkityksen (tulevaisuus) tiedon tuottamisessa. Seuraavaksi perustelen tutkijakohtaisesti miksi olen valinnut kyseisen aineiston metafora-analyysiin ja esittelen samalla tämän analyysin tuloksia.

2.2.1. Analyysiaineisto

Analyysiaineisto koostuu neljästä eri kirjoituksesta heikkoihin signaaleihin liittyen. Aineiston valintakriteerinä oli löytää mahdollisimman erilaiset kirjoittajat ja tutkimukset, mutta myös yrittää löytää keskeisimmät tutkijat jotka aiheesta ovat kirjoittaneet. Metafora-analyysin aineistona ovat Mika Mannermaan (1994) kirja ”Heikoista signaaleista vahva tulevaisuus”, Elina Hiltusen (2008a) artikkeli ”The future sign and its three dimensions”, Igor Ansoffin (1975) artikkeli ”Managing Strategic Surprise by Response to Weak Signals” sekä S. Dyer Harrisin ja Steven Zeislerin (2002) artikkeli ”Weak Signals: Detecting the Next Big Thing”.

Mika Mannermaa on yksi tunnetuimpia suomalaisia tulevaisuuksien tutkijoita. Hänen väitöskirjansa *Evolutionaarinen tulevaisuudentutkimus* (1992) on ensimmäisiä suomalaisen tulevaisuuksien tutkimuksen teoriaa, metodologiaa ja sovelluksia analysoivia tutkimuksia. Lisäksi hän on julkaissut muita teoksia, joissa käsitellään heikkoja signaaleja (ks. esim. Mannermaa 1999b.) Mannermaan kirjassa ”Heikoista signaaleista vahva tulevaisuus” (2004) on käsitelty heikkoja signaaleja monipuolisesti ja avoimen metaforaalisesti liittäen ne esimerkiksi termodynamiikan käsitteistöön. Mannermaan ansiota on myös se, että olen ylipäänsä aikoinaan kiinnostunut tulevaisuuksien tutkimuksesta.

Elina Hiltunen on tieteellisessä tutkimuksessaan painottunut tulevaisuuksien tutkimukseen ja nimenomaisesti heikkoihin signaaleihin. Hänen vuonna 2010 julkaistu väitöskirjansa ”Weak Signals in Organizational Futures Learning” koostuu artikkeleista, jotka eri tavoin käsittelevät heikkojen signaalien määrittelyä ja niiden soveltamista. Metafora-analyysini kohteena on yksi tuon väitöskirjan artikkeleista, jonka pyrkimyksenä oli tuoda käsitteeseen syvempää teoreettista ymmärrystä. Hiltunen väitteli kirjallaan kauppatieteiden tohtoriksi, mutta hänen perusopintotaustansa on diplomi-insinöörin opinnoista. Hän myös omistaa konsulttiyrityksen, joka on ennen kaikkea erikoistunut heikkoihin signaaleihin

(www.whatsnext.fi).

Igor Ansoffin valinta metafora-analyysin aineistoksi oli eräänlainen itsestäänselvyys, koska hän on heikkojen signaalien käsitteen ottanut alkujaan käyttöön. Ensimmäisen kerran hän käytti käsitettä vuonna 1975 julkaistussa artikkelissaan ”Managing Strategic Surprise by Response to Weak Signals”, jossa hän esitti käsitettä sovellettavan nopeaan strategiseen päätöksentekoon. Hänen artikkelinsa on siis enemmänkin soveltava kuin perustutkimus käsitteestä.

Valitsin Harrisin ja Zeislerin (2002) konsulttikirjoitukseksi lukeutuvan artikkelin metafora-analyysiini lähinnä syystä, että se edustaa jopa omassa lajissaan ääripäätä siinä, kuinka mahtipontisia lupauksia ja odotuksia heikoista signaaleista voidaan tehdä vailla suurempia perusteluja. Heidän artikkelissaan tehdään myös selkein samaistaminen luonnon lakien ja ihmisten käyttäytymisen välillä, jonka pohjalta sosiaalista todellisuutta voidaan hallita.

Seuraavissa kappaleissa esitetään metafora-analyysin tulokset järjestettynä niistä tulkittujen metaforien mukaisesti.

2.2.2. ”Heikko signaali on messias”

Messiasmetafora on rakenteellisen metaforan muoto, sillä vaikka heikkoja signaaleja ei sananmukaisesti nimetä messiaaniksi, niiden käsitteellistäminen sekä kielenkäyttö ja toiminta niihin liittyen ovat tutkimuksissa organisoituneet metaforan ehdoilla (Lakoff & Johnson 1980: 5 ja 14, Brown 2009: 277). Tässä messiasmetafora käsitetään kristinuskoon pohjautuvana käsitteellistämisenä, jossa heikot signaalit (oikeat sellaiset) nähdään tietynlaisina messiaina, aikansa kummajaisina, jotka oikeiden olosuhteiden vallitessa ja tietyn kannatustoimenpitein muuntuvat pienestä ja epätodennäköisestä suureksi ja merkittäväksi.

”Heikon signaalin tuntee siis siitä, että se on kummajainen, outo ilmiö. Keskierto talousviisaus hylkii sitä, koska heikko signaali tulee yleensä vallitsevien järjestelmien ja viisauksien ulkopuolelta.” (Mannermaa 2004: 117.)

”...(S)e (heikko signaali) tarvitsee vahvistuakseen ympäröivää yhteisöä, muita innovaatiota, trendejä ja toimijoita, 'soihdunkantajia'... Soihdunkantajat yritysmaailmassa ovat usein olleet vahvoja persoonia, joilla on ollut jonkinlainen visio, mihin he uskovat ja minkä puolesta he ovat valmiita pistämään itsensä likoon...” (Mannermaa 2004: 116.)

Metaforan mukaisesti heikkojen signaalien käsitteeseen liitetään kohtalonomainen kehitysprosessi, jossa ryysyistä noustaan kuninkaaksi. Tämä vaikuttaa myös siihen, että heikoiksi signaaleiksi tulkitaan vain sellaiset asiat, jotka ovat tällä hetkellä varsin mitättömiä, mutta oikeiden olosuhteiden ja soihdunkantajien voimalla kehittyvät elämäämme muokkaaviksi ilmiöiksi. Aivan kuten Raamatussa mainitaan Jeesuksen tarinan opetuslapsineen olevan pohja kristinuskon synnylle. Heikot signaalit eivät siis käsitteellisesti sovellu tavanomaiseen tulevaisuuden ennakointiin, vaan nimenomaisesti jonkin erityisen suuren asian tai ilmiön ennustamiseen. Tämän vuoksi heikkoja signaaleja ajatellaan menestystä tuovina messiaina.

”Yritysjohtajan silmissä siintää menestyvä liiketoiminta ja poliitikon aivoituksissa lisä-äännet, kun hän tuntee löytäneensä olennaisen heikon signaalin ennen muita” (Mannermaa 2004: 114).

”Remember that weak signals only have potential to be amplified if they are part of a complex adaptive system... If it is, then an identified weak signal can amplify all out of proportion to its initial size. If it is not, then weak signals have no chance of exploding into game-changing events.” (Harris & Zeisler 2002: 25.)

”The weak signal will not have the potential to rock your world unless it is embedded in a complex adaptive system” (Harris & Zeisler 2002: 26-27.)

On myös tärkeää huomata, että on olemassa myös epäjumalia, kultaisia lehmiä.

”.. (Jos jotain uutta asiaa vähätellään, yrityksen on syytä kiinnostua siitä erityisesti. Tästä ei tietenkään seuraa, että kaikki kummajaiset olisivat 'kovia juttuja' tulevaisuudessa. Useimmat eivät ole.” (Mannermaa 2004: 117-118.)

Tällä tavoin metaforassa ikään kuin annetaan anteeksi ne virheelliset johtopäätökset ja toimet joita heikon signaalin perusteella on tehty. Ihminenhan tekee virheitä, vaikka käsikirjoitus rikkauksiin olisi näinkin selkeä kuin heikoilla signaaleilla esitetään olevan.

2.2.3. ”Tutkija on kaikkivoipainen”

Kaikkivoipaisuusmetafora on eräänlainen yhdistelmä rakenteellista ja ontologista metaforaa: tutkija samaistuu kaikkivoipaiseen olentoon tiedontuottajana, mutta maailma ja todellisuus järjestäytyvät ontologisena metaforana, koska siinä todellisuus käsitteellistyy objektina ulkoiseksi tutkijasta. (Lakoff & Johnson 1980: 5, 14 ja 25-26). Kuten messiasmetaforakin voidaan kaikkivoipaisuusmetaforakin nähdä kristinuskoon pohjautuvana ajattelutapana. Metaforan mukaisesti meillä on esimerkiksi vain yksi niin sanottu ”jumalan totuus”, joka on tulkitsijasta riippumaton.

”I believe that there is an objective reality. Reality exists even if there was nobody making notes of it” (Hiltunen 2008a: 251.)

”In any case, the more existing objective information is received, the easier it is to make an interpretation of it” (Hiltunen 2008a: 255).

"The sciences of chaos and complexity reveal how single elements... self-organize in nonlinear ways into complicated structures like ecosystems and economies... CAS (complex adaptive systems) are driven by physical laws or purposeful human activity - often a simple set of rules that govern the activities and interactions - as if these systems were obeying a hidden yearning for order. This insight gives us some hope of influencing, if not predicting, events." (Harris & Zeisler 2002: 22-24.)

Objektiivisen todellisuuden ja "jumalan totuuden" olemassa oleminen heikkojen signaalien kannalta tarkoittaa, että on olemassa oikeita ja vääriä signaaleja. Oikea viittaa objektiiviseen totuuteen, objektiivisessa todellisuudessa: heikko signaali voidaan tulkita vain oikealla tai väärällä tavalla. Hiltunen (2008a) perustelee omaa heikkojen signaalien malliaan juuri tähän vedoten.

"...it (model of weak signals three dimensions) clarifies the difference between what is really happening (issue) and what its information value (signal) is" (Hiltunen 2008a: 258).

"...the future sign gives an opportunity to estimate future changes more objectively by combining the three dimensions" (Hiltunen 2008a: 258).

Kaikkivoipaisuusmetafora sisältää myös ajatuksen, että joillain olennoilla on mahdollisuus omata ainakin teoriassa kaikki tieto nykyhetkestä ja sitä kautta suunnasta johon kohtalonomaisesti etenemme, so. olla kaikkivoipa. Hiltusen (2008a) kolmiulotteinen malli heikoista signaaleista on tämän mukaisesti väline, eräänlainen Raamattu, tähän perimmäiseen tietoon.

"I argue that there is an objective, two-dimensional aspect in the (weak) sign consisting of the axes signal and issue. The objectivity of these dimensions comes from the fact that the number of events and signals are countable and,

in theory, visible to everybody” (Hiltunen 2008a: 254.)

”There are, in my opinion, particular groups of people who have better chances of getting a clearer view of the future signs” (Hiltunen 2008a: 255-256).

Kun heikot signaalit käsitteellistetään tällaisen kaikkivoipaisuusmetaforan kautta, tehdään melko iso eettinen valinta sen suhteen, kenellä on oikeus määrittää tämä objektiivinen tieto. Hiltunen (2008a: 256) esimerkiksi itse määrittelee tällaiseksi tahoksi erilaiset asiantuntijaryhmät. Kun hyvä ”ennustuskyky” samaistetaan johonkin nimelliseen arvonimeen evätään sen ulkopuolisilta ihmisiltä mahdollisuus määrittää näitä ”oikeita” arvioita tulevaisuudesta. Joillakin henkilöillä on mahdollisuus asettaa kaikkivoipaisesti tämä objektiivinen tulkinta ylitse muiden.

2.2.4. ”Kehityksen biljardi ja informaation portaat”

Biljardi- ja porrasmetaforat ovat yhdistelmä suuntautumis- ja rakenteellista metaforaa, jotka kuvaavat sitä, miten asioiden ja ilmiöiden kehittymistä sekä informaatiota niistä kuvataan. (Lakoff & Johnson 1980: 5 ja 14-16). Kehityksellä on selkeä suunta, joka on jaksottaista: biljardipallo etenee tasaisesti eteenpäin kunnes se törmää toiseen ja muuttaa suuntaansa. Metafora antaa ymmärtää, että tapahtumia voidaan sekä selittää että ennustaa seuraamalla tätä kausaalisuhteiden ketjua (ks. esim. Kakkuri-Knuutila 2006).

”(T)he issue, and its unit, the event, can last for a short or a long period. When one event stops, another event of the same phenomenon can begin” (Hiltunen 2008a: 253.)

Informaatio tällaisessa biljardipallojen todellisuudessa on portaittaista. Ansoff (1975: 24) kuvaa informaation etenevän tietyin harppauksin kohti lopullista suuntaansa. Se

toisaalta sulkee vaihtoehtoiset tulkinnat informaatiolle samoin kuin mahdollisuuden, että portaittaisesta etenemisestä voitaisiin poiketa.

”Each threat and opportunity will pass through the respective stages of Table 1 (states of knowledge), some more quickly than others” (Ansoff 1975: 24).

”...ignorance is reduced and information is enriched as a threat/opportunity evolves from state one to state five” (Ansoff 1975: 24).

Heikot signaalit tässä metaforassa antavat vinkkejä tulevista biljardipallojen törmäyksestä – mahdollisista epäjatkuvuuksista.

”...these (surprises from an unexpected events) will be either discontinuous departures from past growth trends or, at least, sharp changes in the curvature of past growth curves” (Ansoff 1975: 23).

”We might call this graduated response through amplification and response to weak signals.” (Ansoff 1975: 23.)

Tulevien tapahtumien ennakointi biljardi- ja porrasmetaforien mukaisesti on tasapainoilua epäselvässä tietotasossa olevan informaation kanssa siitä, millä tavalla biljardipalloon törmäävä toinen pallo vaikuttaa toiseen - jos lainkaan.

”The firm planners can have longer range forecasts from the forecasters, but they must be willing to put up with content that becomes increasingly vague as the time horizon is extended” (Ansoff 1975: 23).

”Thus, when a threat/opportunity first appears on horizon, we must be prepared for very vague information, which will progressively develop and improve with time” (Ansoff 1975: 24).

Biljardi- ja porrasmetaforat eivät niinkään kuvaa sitä kuinka heikot signaalit itsessään käsitteellistetään, vaan ne kuvastavat pikemminkin tapaa jolla suhtautua tapahtumien kehittymiseen ja minkälainen osuus heikoilla signaaleilla on niissä.

2.3. Kritiikkiä aiempaa tutkimusta kohtaan

Edellisessä kappaleessa analysoin aiemmista heikoista signaaleista tehdyistä kirjoituksista metaforia, joiden tulkitseen ohjaavan niiden käsitteellistystä ja jatkosoveltamista. Tässä kappaleessa tarkoitukseni on avata niitä tieteenfilosofian näkökulmasta ja esittää niitä kohtaan kritiikkiä filosofisen hermeneutiikan näkökulmasta. Esitän myös että samoja piirteitä on havaittavissa muistakin heikkojen signaalien tutkimuksista, vaikka niistä ei varsinaisesti metafora-analyysiä tehtykään. Kritiikki on jaoteltu yleisluontoisesti kolmeen osaan: signaaliontologia, dikotomisuus ja reduktionismi.

2.3.1. Signaaliontologia

Signaaliontologialla tarkoitan todellisuuden käsitteellistämistä tavalla, jossa todellisuuden osia irroitetaan varsinaisesta kontekstistaan ja korvataan niitä abstrakteilla käsitteillä jotka ovat analogisesti johdettu jostain muualta ja joiden esitetään olevan sovellettavissa kaikkiin tilanteisiin. Toisin sanoen signaaliontologia mahdollistaa positivistisen tieteenfilosofian ajatukset asioiden ja ilmiöiden säännönmukaistamisesta ja kontekstuaalisten seikkojen riisumisesta (Kakkuri-Knuutila 2006: 54 ja Lagerspetz 2006). Signaaliontologia on siis eräänlainen versio ontologisesta metaforasta (Lakoff & Johnson 1980: 25-26).

Yllä esitetyn messiasmetaforan voidaan esimerkiksi tulkita olevan signaaliontologinen käsitteellistys heikoista signaaleista, mutta lisäksi käsitteellistämistä tehdään informaatioteoriaan pohjautuen, jolloin heikot signaalit analogisesti samaistetaan radiosignaaleihin (ks. esim. Coffman 1997a-1997e). Tämän

kaltaisen käsitteellistämisen ongelma on, että asioiden ja ilmiöiden kontekstuaaliset seikat riisutaan pois asioiden käsittelyssä, ja ne korvataan metaforan asettamalla reunaehdoilla. Esimerkiksi messiasmetaforassa itse heikon signaalin lisäksi on löydettävä soihdunkantajia, jotka tekevät heikosta signaalista deterministisesti trendin tai jopa megatrendin. Näin messiasmetafora ohjaa myös ajattelemaan kehityksestä biljardi- ja porrasmetaforien tavoin. Metafora asettaa siis tiukat ehdot sille mitä ja millaisin ehdoin heikkoja signaaleja havainnoidaan ja minkälaisia kehityskulkuja niiltä on lupa odottaa.

2.3.2. Dikotomisuus

Tieteellisissä keskusteluissa tehdään usein selkeitä rajanvetoja erilaisten asioiden välille. Näin esimerkiksi kun tieteenaloja tai niiden keskusteluita pyritään kokoamaan yhteen tehdään erottelua mikä kuuluu siihen ja mikä ei; toisinsanoen tehdään dikotomia ”meidän” ja ”muiden” välille. Tällainen vastakkainasettelu on paitsi tulkittavissa vallankäytöksi, mutta se on myös ongelmallinen tiedon kasvamisen näkökulmasta. (Pantzar 2003: 73-74.)

Heikkojen signaalien käsitteellistämässä dikotomioita ylläpidetään muun muassa sen suhteen nähdäänkö heikko signaali subjektiivisena vai objektiivisena (Moijanen 2003: 55) ja onko heikosta signaalista tehty tulkinta oikea vai väärä (Mannermaa 2004: 117-118). Näiden lisäksi keskeiseksi haluan nostaa kaikkivoipaisuusmetaforan ylläpitämän dikotomisuuden todellisuuden ja tutkijan välillä. Yllä esitetyistä metaforista voidaan nähdä ainakin kahdenlaisia dikotomioita.

Kaikkivoipaisuusmetafora erityisesti korostaa tutkijan asemoitumista erillisenä tämän havainnoimasta todellisuudesta: nähdään, että olemassa objektiivinen todellisuus, josta tutkija voi tehdä havaintoja siitä erillisenä. Hänellä on myös ainakin teoreettinen mahdollisuus nähdä kaikki asiat ja ilmiöt maailmassa. Näin voidaan objektiivisen informaation kautta tehdä ”todenmukaisia” tulkintoja heikoista

signaaleista. Tutkija tulee tällöin asettaneeksi itsensä asemaan, jossa tämä voi määrittellä oikean ja objektiivisen heikon signaalin tai tulkinnan siitä, ja muut tulkinnat vääriksi. Tämän kaltaiset ajatukset muistuttavat vahvasti positivismin tieteenihanteita tiedon objektiivisuudesta (ks. esim. Kakkuri-Knuuttila 2006).

Voidaan kuitenkin esittää, että tuotettu tieto tai tulkinta heikoista signaaleista ei ole erillistä tutkijastaan ja tämän kontekstista, vaan on sosiaalisesti ja kulttuurisesti asetettujen rajoitteiden ja ehtojen mukaista. Tällöin tutkijan tuottama tieto on tähän kontekstiin sidonnaista. Näin muodoin voidaan sanoa, että yhtä oikeaa ja objektiivista heikkoa signaalia tai tulkintaa siitä ei ole olemassa. Näin heikkojen signaalien käsitteellistyksessäkin voidaan hylätä dikotomiat subjektiivisuuden ja objektiivisuuden sekä tutkijan ja tutkittavan todellisuuden välillä. Ylipäänsä erilaisiin dikotomioihin tulisi suhtautua tutkimuksissa kriittisesti. (ks. esim. Prasad 2002, Moisander & Eräranta 2006: 174, Longino 2002 .)

2.3.3. Reduktionismi

Reduktionismilla tarkoitetaan ajatusta, jonka mukaan tietoa ja ymmärrystä erilaisista asioista ja ilmiöistä voidaan tuottaa purkamalla ne rakenneosiinsa ja tarkastelemalla näiden osien syy- ja seuraussuhteita. Näin ajateltuna kokonaisuus nähdään olevan osiensa summa. Vastapainona ja kritiikkinä tälle ajatukselle kehittyi 1900-luvun aikana systeemiajattelu. Systeemiajatteluun sisältyvän holismin ajatusten mukaisesti asioita, ilmiöitä ja kokonaisuuksia ei voida ymmärtää eikä niistä voida hankkia tietoa jakamalla ja tarkastelemalla niitä rakenneosiinsa; kokonaisuus on enemmän kuin osiensa summa. (Flood 2010: 270-271.)

Vaikka tulevaisuuksien tutkimuksessa ja sen alla tehtävässä heikkojen signaalien keskusteluissa tunnustaudutaan systeemiajattelun ja holismin ajatuksiin (ks. esim. Kamppinen & Malaska 2002b) heikoista signaaleista tehdyt tutkimukset näytettäisiin silti tehtävän reduktionismin näkökulmasta. Käsitteen määrittelyn kannalta tämä

tarkoittaa muun muassa sitä, että heikot signaalit voidaan kaiken kattavasti määritellä jakamalla se osiin (ks. esim. Hiltunen 2008a, Kuusi et al. 2000 ja Coffman 1997a).

Toisaalta messiasmetafora ylläpitää heikkojen signaalien reduktionistista käsittelyä asettamalla heikon signaalin asian tai ilmiön kehityksen alkupisteeksi. Asian tai ilmiön syntyminen voidaan redusoida heikkoon signaaliin, josta kaikki sai alkunsa. Tällä luodaan monimutkaiseen maailmaan keino hallita kehitystä (Harris & Zeisler 2002). Myös kaikkivoipaisuusmetafora lähestyy todellisuutta reduktionistisesti. Siinä heikkojen signaalien tulkinnassa tulevaisuuden tapahtumat redusoidaan yhteen ja oikeaan objektiiviseen tulkintaan. Tämä johtaa puolestaan deterministiseen tulevaisuusnäkemykseen. Mikäli on olemassa objektiivinen oikea tulkinta heikosta signaalista, joka osoittaa tulevaisuuden johonkin tapahtumaan, tarkoittaa se myös kehityksen olevan determinististä. Tällä tavalla porrasmetaforassa nähdään myös kehityksen kulku. Tällöin useat vaihtoehdot tulevaisuuden tapahtumiksi ovat vain inhimillisiä erehdyksiä heikkojen signaalien tulkinnassa.

Yllä mainituista kritiikeistä ilmi tullut ristiriita on siis siinä, että tulevaisuuksien tutkimuksen perustutkimukset ja filosofiset ajatukset esittävät maailmankuvasta jotain muuta kuin soveltavassa tutkimuksessa toteutetaan käytännössä. Tulevaisuuden katsotaan toisaalta olevan avoin, täynnä erilaisia toteutumisen vaihtoehtoja joiden toteutuminen on kompleksinen prosessi (ks. esim. Bell 1997b: 150, Kamppinen & Malaska 2002a: 24), mutta heikko signaali ovat kuitenkin käsite, joka osoittaa hyvin deterministisesti tiettyyn asiaan, ilmiöön tai tapahtumaan tulevaisuudessa (ks. esim. Hiltunen 2008a). Todellisuus on toisaalta holistinen kokonaisuus, jonka kehityksen kulkua ei voida juurikaan ennakoita (ks. esim. Harris & Zeisler 2002 ja Kuosa 2005), mutta toisaalta yksi heikko signaali voi kuitenkin olla ratkaiseva tulevaisuuden toteutumisen kannalta (Harris & Zeisler 2002).

3. SYSTEEMISEN TULKINTAKEHYKSEN HAHMOTTELUA

Tässä kappaleessa hahmotellen teoreettis-menetelmällistä tulkintakehystä, jota nimitän systeemiseksi tulkintakehykseksi ja jota voitaisiin hyödyntää tulkitsevan tutkimuksen tiedon intressiin pyrkivässä tulevaisuuksien tutkimuksessa sekä markkinoinnin tieteenalalla erilaisten ilmiöiden ajallisen ulottuvuuden ymmärtämiseksi. Systeeminen tulkintakehys pohjautuu todellisuuden systeemisen luonteen ajatukseen, jonka teoreettinen tausta on systeemiteoriassa ja josta tehdään eräänlainen tulkitsevan tutkimuksen versio filosofisen hermeneutiikan näkökulmasta. Systeemisyyden ajallisen ulottuvuuden hahmottamista lähestytään tulevaisuuksien tutkimuksessa laajasti hyväksytyllä ajatuksella, että on olemassa useita mahdollisuuksia erilaisiksi tulevaisuuden asiantiloiksi. Aikaa itsessään hahmotellaan rytmisyyden ja kontekstuaalisuuden käsitteiden kautta. Näin ollen nykyisyydelle, menneisyydelle ja tulevaisuudelle sekä näiden väliselle ajalliselle intervallille voidaan perustellusti nähtä useita näkökulmasidonnaisia vaihtoehtoja.

3.1. Todellisuus systeemisenä

3.1.1. Systeemiteorian historiaa

Jotta systeemiteoriaa ja sen myötä systeemistä ajattelua todellisuudesta voitaisiin ymmärtää, on tässä yhteydessä hyvä kuvata sitä tieteellistä käsitystä minkä kritiikille systeemiteoria on pohjautunut. Seuraavaksi käyn siis lyhyesti läpi determinististä ja reduktionistista tieteenkäsitystä.

1700-luvun alkupuolella tieteellinen maailmankuva alkoi muodostua sellaisena kuin se yleisesti nykyisin tunnetaan. Tieteen kunnianhimoksi muodostui tuolloin mahdollisuus hallita luontoa tieteen avulla ja todellisuus nähtiin deterministisenä, eksaktina, mallinnettuna ja eksplisiittisenä. Metaforisesti fyysinen maailma nähtiin koneena, jonka kaikki toiminnot voitiin mallintaa matemaattisesti. Tämän mukaisesti

kaikki toiminnot ja tapahtumat pohjautuivat jonkinlaiseen mallinnukseen, jolloin sekä menneisyys että tulevaisuus olivat selvitettävissä interpolaationa tai ekstrapolaationa nykyisyydestä käsin. Myös ihmiset ja eläimet nähtiin periaatteessa vain hyvin yksityiskohtaisina koneina. Determinismi nimenomaan pohjautui tähän ja reduktionismi oli maailmankuvan keskeinen doktriini. (Skyttner 2005: 12-14.)

Menetelmällisesti reduktionismi tarkoittaa, että tutkittava ilmiö tai kokonaisuus voidaan selittää jakamalla se ensin osiin, jonka jälkeen näiden osien ominaisuudet tai luonne voidaan selvittää ja sen pohjalta tehdä päätelmä kokonaisuudesta. Tällaisen metodologian perustana ovat havainnointi ja tieteelliset kokeet, joiden suorittamisessa ympäristöllä ei ollut keskeistä merkitystä. Ajatuksen mukaan laboratoriokokein voitiin eliminoida ympäristön (ja tutkijan) osuus havaittavasta ilmiöstä ja selvittää tarvittavat yleiset syy-seuraussuhteet. (Skyttner 2005: 14-15.)

1900-luvun alussa reduktionistisen maailmankuvan kritiikkinä muodostui systeemiajattelu, joka korosti maailman systeemistä luonnetta, jonka mukaisesti ilmiöitä voidaan ymmärtää vain käsittelemällä sitä osiensa vuorovaikutuksellisenä ja emergenttinä kokonaisuutena. Systeemiajattelun holistinen näkökulma maailmaan voidaan ilmaista myös esittäen kokonaisuuden olevan enemmän kuin osiensa summa. Tiedon tuottamisessa systeemiajattelussa korostetaan tiedon muodostuvan kohdeilmiön kokonaisuuden ymmärryksestä, ei osiinsa jakamalla. Yksi keskeisimpiä teoreetikkoja systeemiajattelun kehittymisessä on ollut biologi ja filosofi Ludwig von Bertalanffy, joka kehitti teoriaa avoimista systeemeistä ja yleisti sen myöhemmin yleiseksi systeemiteoriaksi. Yleisesti hänen ajatuksistaan alettiin käyttää nimitystä systeemiajattelu, jota tulevaisuuksien tutkimuksen lisäksi on myös sovellettu esimerkiksi markkinoinnissa markkinointisysteemien paradigmassa. (Flood 2010: 269-270, ks. myös von Bertalanffy 1984 sekä Shaw & Jones 2005.)

Systeemiajattelu ei ole yhtenäinen teoreettinen kokonaisuus, vaan eri tutkijat käsitteellistävät ja ymmärtävät sitä hieman toisistaan poikkeavin tavoin. Varsin hyvän

yleisen kuvauksen tulevaisuuksien tutkimuksessa yleisesti käytettyyn systeemiajatteluun ja sen peruskäsitteisiin antavat tulevaisuuksien tutkijat Matti Kamppinen ja Pentti Malaska (2003b). Systeemi voidaan määritellä ympäristöstään erilleen rajatuksi monimutkaiseksi olioksi, joka koostuu rakenneosista ja niiden välisistä vuorovaikutussuhteista. Vuorovaikutussuhteet muodostavat keskeisen osan systeemiä, koska ne ”kytkävät” systeemit toinen toisiinsa. Ilman kytkentäsuhdetta oleva systeemi on näin ollen käsityksemme ulkopuolella, koska emme voi siitä mitenkään tietää. (Kamppinen & Malaska 2003b: 101-103.) Kokonaisuudet ja vuorovaikutussuhteet ovat näin ollen keskeisiä asioita systeemiajattelussa.

Mikäli todellisuutta halutaan mallintaa systeemiajattelun näkökulmasta, muodostuu tällainen ontologia useista eri tasoista systeemeistä, joiden tasojen välistä riippuvuutta kutsutaan supervenienssiksi. Emergenssin käsitteellä kuvataan sellaisia systeemin ominaisuuksia, jotka toteutuvat systeemin ylemmillä tasoilla, mutta jotka eivät ilmene eivätkä voisikaan ilmentyä alemmilla tasoilla. Toisin sanoen ominaisuudet ”emergoivat” systeemin ylemmillä tasoilla. Kun tällainen systeemi käsitteellisestään dynaamiseksi puhutaan tällöin kompleksisista systeemeistä. Tämän vuoksi tulevaisuuksien tutkimuksessa systeemiajattelu on usein yhdistetty kompleksisuus- ja kaaosajatteluun. (Kamppinen & Malaska 2003b: 57-62 sekä 103-104.)

Tällainen esitys systeemiajattelusta ja systeemiontologiasta ei ole ainoa laatuaan, vaan eri tutkijat ovat tehneet erilaisia sovelluksia siitä ja kehittäneet systeemiajattelua erilaisista näkökulmista eteenpäin. Tässä yhteydessä ei ole tarpeen kaikkia mahdollisia suuntauksia käydä läpi, mutta karkeasti eri suuntauksia voidaan jakaa systeemiajatteluun (*systems thinking*) ja systeemiseen ajatteluun (*systemic thinking*). Pääpiirteissään eroavaisuudet pohjautuvat tieteellisiin taustoihin, sillä systeemiajattelun taustalla on pitkälti luonnontieteelliset ihanteet ja systeemisen ajattelun taustalla vastaavasti ihmistieteelliset. Systeemiajattelun perustana on näin ollen ajatus, jonka mukaan todellisuus koostuu aidoista ja objektiivisista

systemeistä, joita on mahdollista mitata ja parantaa. Systeminen ajattelu puolestaan näkee systemit ihmisen tekemänä tulkintana todellisuudesta. Kyse ei ole siis ”aidoista” systemeistä, vaan tavasta tarkastella todellisuutta. (Flood 2010: 270 & 275-276.)

Systemiajattelun ja systemisen ajattelun eroja voisi havainnollistaa siten, kuinka kummassakin yliopisto mahdollisesti käsitteellistettäisiin. Systemiajattelussa keskeistä olisi määritellä yliopistosysteemin rakenne ja funktiot, joita se sisältää. Karkeasti puhuttaisiin tällöin fyysisestä yliopistorakennuksesta ja siitä minkälaisia toimintoja siellä mahdollisesti tehdään. Yliopistolla on siis jotkin systemiset rajat ja liitoksia muihin systemeihin, esimerkiksi muihin korkeakouluihin ja yhteiskuntaan. Systemisen ajattelun näkökulmasta yliopisto nähtäisiin systemisesti toimivana kokonaisuutena, jonka sisältö on tulkitsijasta kiinni. Näin ollen ei ole yhtä ainoa tapaa määritellä yliopistoa tai sen vuorovaikutussuhteita ja toimintaa. Keskeistä systemisessä ajattelussa ei olekaan pyrkiä mallintamaan tässä tapauksessa yliopistoa systeminä, vaan pykiä ymmärtämään sitä vuorovaikutuksellisenä kokonaisuutena. Tällöin sen systemisillä rajoilla ei ole keskeistä merkitystä: rakenteellisesti yliopistoa ei nähtäisi eksaktina, vaan pikemminkin ameebamaisena.

Yllä on siis kuvattu yleisluonteisesti sitä, mitä systemiajattelulla ja systemisellä ajattelulla tarkoitetaan. Seuraavassa kappaleessa käyn läpi, miten systemiajattelua on sovellettu tulevaisuuksien ja markkinoinnin tutkimuksessa. Näin saan myös perusteltua oman näkökulmani systemiseen ajatteluun ja eritoten sen, kuinka se eroaa aiemmista tutkimuksista.

3.1.2. Systemiajattelu tulevaisuuksien ja markkinoinnin tutkimuksessa

Systemiajattelu ja sen soveltaminen on varsin yleistä tulevaisuuksien tutkimuksen piirissä, mutta karkeasti voitaisiin eritellä kolme yleisempää systemiajattelun

sovellusta. Näitä ovat evoluutioteoria, pehmeä systeemimetodologia sekä kompleksisuus- ja kaaosajattelu.

Yleisellä evoluutioteorialla voidaan lähestymistavasta riippuen tarkoittaa useakin eri asiaa, mutta yleisimmin sillä tarkoitetaan tutkittavan kohteen käsitteellistämistä pikemminkin orgaanisena entiteettinä kuin mekaanisena. Tietyllä tutkittavalla entiteetillä ajatellaan tällöin olevan luonnonmukainen elinkaari kehityksessään. Yhteiskuntatieteissä evoluutioteorialla viitataan useimmiten yleiseen näkökulmaan systeemien jatkuvuutta ja muutosta tuottaviin mekanismeihin. Tulevaisuuksien tutkimuksen ja evoluutioteorian suhteita ovat muun muassa käsitelleet väitöskirjoissaan Mika Pantzar (1991) sekä Mika Mannermaa (1992), joka hahmotteli yhdeksi tulevaisuudentutkimuksen paradigmaksi evolutionaarista tulevaisuudentutkimusta. Evolutionaarinen tulevaisuudentutkimuksen paradigma voidaan määritellä ”historiallisten prosessien ja tässä päivässä oleellisesti tulevaisuutta luovien ja tuottavien mekanismien tutkimukseksi”. (Pantzar 2003: 65.)

Evolutionaarinen tulevaisuudentutkimus korostaa nimenomaan holistista lähestymistapaa reduktionistisen sijaan ja nojaa tässä suhteessa systeemiajattelun piirteisiin. Siinä esimerkiksi yhteiskunta käsitteellistetään systeeminä, joka koostuu useista eri tasoista. Korkeimmilla systeemitasoilla nähdään olevan emergenttejä piirteitä, mutta emergenssi toteutuu myös yhteiskunnallisessa kehityksessä: yhteiskunta tuottaa jatkuvasti laadullisesti uudenlaisia piirteitä, jotka eivät ole redusoitavissa kehityksen aiemmalle vaiheelle. (Mannermaa 1992: 247-254.)³

Peter Checklandin kehittelemä pehmeä systeemimetodologia on tarkoitettu niin sanottuihin ”pehmeisiin” ihmisten muodostamiin systeemeihin yleiseksi ja joustavaksi kehiäksi ongelman ratkaisulle. Pehmeä systeemimetodologia on tarkoitettu asemoitumaan filosofian ja metodin väliin käytännöllisten ongelmien ratkaisuun siten, että se on niin täsmällinen, että se antaa yleisiä filosofisia ajatuksia

³ ks. tarkemmin evoluutioteoriasta ja evolutionaarisesta tulevaisuudentutkimuksesta esim. Mannermaa 1992, Pantzar 2003 ja Hanski, Niiniluoto & Hetemäki 2009

selkeämmän linjan toiminnalle, mutta samalla se olisi kuitenkin niin epätäsmällinen, ettei ongelman laajemman ymmärtämisen mahdollisuutta rajata pois. (Mannermaa 1993b: 79.)

Pehmeässä systeemimetodologiassa perusajatuksena on lähestyä erilaisia organisaatioita (tai muita tutkittavia kohteita) ja niiden kehitysvaihtoehtoja systeemisestä näkökulmasta. Tällöin tutkimuskohdetta tarkastellaan ympäristönsä kanssa vuorovaikutuksellisenä ja toiminnallisena kokonaisuutena, jonka muutokset vaikuttavat paitsi sen omiin toimintoihin myös sen ympäristöön ja sidosryhmiin. (Rubin 2003a: 171.)⁴

Kun systeemin käsite sisältää ajatuksen dynaamisuudesta puhutaan yleensä kompleksisesta systeemistä. Tällöin katsotaan, että systeemiä eritavoin määrittävät ominaisuudet ovat ajassa muuttuvia, ja tämä muutos tapahtuu systeemin sisäisen logiikan mukaisesti. Kompleksisella systeemillä on näin myös mahdollisuus muuntua koko ominaislaadultaan. Esimerkiksi yhteiskuntien rakeentellisiä muutoksia voidaan tarkastella tällaisesta näkökulmasta. (Kamppinen & Malaska 2003b: 103.)

Kompleksisuus tarkoittaa myös sitä, ettei systeemiä, sen toimintaa ja sisältöä tunneta kokonaisuudessaan. Tuntemattomuus ja kehityksen arvaamattomuus ovat keskeisiä kaaosajattelussa. Kompleksinen systeemi nähdään tällöin niin dynaamisena, että sen kehitys näyttäytyy epälineaarisenä ja pienetkin muutokset kehityksen alkuvaiheissa voivat vaikuttaa suuresti kehityksen lopputulemaan. Tällöin systeemin kehityksen ennustettavuus on joko mahdollista vain lyhyille aikaväleille tai erilaisille jaksottuville ilmiöille. Yhteiskunta on hyvä esimerkki kompleksisesta systeemistä. Tällaisten kaottisten ja kompleksisten järjestelmien hallittavuuteen on pyritty esimerkiksi systeemiä yksinkertaistavilla matemaattisilla mallinnuksilla. (Eriksson 1993.)

4 Tarkemmin pehmestä systeemimetodologiasta esim. Rubin 2003b, Mannermaa 2003 ja Checkland 1999.

Systeemiajattelu on tuttua myös markkinoinnin tutkimuksessa, sillä 1950-luvun puolivälissä Wroe Alderson hahmotteli markkinointisysteemien koulukuntaa markkinoinnin tieteenalalle. Sen tarkoituksena oli pääasiassa käsitteellistää markkinointi systeemiksi, jonka toimintaa tarkasteltiin: kuinka hyvin systeemi toimii, miksi se on olemassa ja niin edelleen. Aldersonin käyttämä tieteellinen tausta oli Ludwig von Bertalanffyn ”General Systems Theory” teoksesta, joka ilmestyi juuri 1950-luvun alussa. Todennäköisesti koska Alderson menehtyi ennen kuin sai julkaistuksi pääteoksensa, markkinointisysteemien koulukunta ei menestynyt pidemmälle markkinoinnin tieteenalalla, vaan se sulautui osittain makromarkkinoinnin koulukuntaan (Shaw & Jones 2005: 260-261.)

3.1.3. Tutkimuksen näkökulma systeemiseen ajatteluun

Systeemiajattelun tieteellinen tausta on vahvasti luonnontieteissä. Biologian kaltaisten tieteiden piirissä todellisuuden mallintaminen todellisista systeemeistä koostuvaksi on todennäköisesti luontevaa ja käytännöllistä. Kun tietoa halutaan saada sosiaaliseen todellisuuteen liittyvistä asioista ja ilmiöistä, systeemiajattelun suora soveltaminen on vaikeaa ja jopa kyseenalaista. Kuinka esimerkiksi kulttuurille voidaan asettaa systeemiä rajoja? Minkälaiseksi systeemiksi mallinnetaan ihminen, joka on osa useita erilaisia kulttuureja? Näissä tilanteissa systeemisyyden on pikemminkin vuorovaikutuksellisuutta kuin jonkinlainen eksakti rakenteellinen kysymys. Näin ollen sosiaalisen todellisuuden tulkitsevaan tutkimiseen systeeminen ajattelu sopii taustaoletuksena systeemiajattelua paremmin ⁵.

Esimerkiksi markkinoinnin tutkimuksessa tulkitsevan metodologian on esitetty olevan erittäin hyödyllinen holistisen ymmärryksen ja näkemyksellisen tiedon tuottamisessa (Moisander & Valtonen 2011: 3). Tulevaisuuksien tutkimuksessa intressinä on ollut yleisesti tarjota makrotason päätöksentekoon tietoa (ks. esim. Bell 1997a), mutta tulkitsevan tutkimusotteen valitseminen systeemisen ajattelun tausta-

⁵ Katso tarkemmin systeemiajattelun ja systeemisen ajattelun jaottelusta Flood 2010.

ajatukseksi mahdollistaa tutkimuksellisesti myös ”pienempien” yksiköiden (ihmisyhteisöjen, organisaatioiden, kulttuurin yms.) tutkimuksen. Mielestäni tutkimuksellisella tasolla näiden asioiden ja ilmiöiden huomioon ottaminen tulevaisuuksien tutkimuksessa on tärkeää. Yhteiskunnallisten ja globaalien asioiden lisäksi meidän on myös ymmärrettävä esimerkiksi sitä, minkälaiseksi ihminen sosiaalisena ja kulttuurisena toimijana muuttuu tulevaisuudessa.

Tämän kappaleen tarkoituksena on hahmotella systeemistä ajattelua tulkitsevan tutkimuksen ja erityisesti filosofisen hermeneutiikan näkökulmasta. Filosofisen hermeneutiikan olen valinnut näkökulmaksi, koska se on yksi johtavia tulkitsevan tutkimuksen lajityyppejä ja se korostaa tulkinnan ja ymmärryksen ontologista roolia. Tällöin tulkintaa ei nähdä erillisenä toimintona vaan ihmisyyden osana. Hermeneutiikkaa on lisäksi pohdittu aiemminkin tulevaisuuksien tutkimuksen lähestymistavaksi. Tässä mielessä se soveltuu hyvin systeemisen ajattelun holistiseen ja dynaamiseen maailmankuvaan. Tämä ei tosin tarkoita etteikö jokin muukin epistemologinen näkökulma voisi soveltua tähän tutkimukseen. Erilaisen metodologisen näkökulman valinta vaikuttaa siihen miten todellisuus nähdään ja miten tutkimukseen suhtaudutaan, ja sitä kautta myös tuotettu tieto on erilaista (Prasad 2002: 12; Seppälä 1985; Schwandt 2000 sekä Arnould & Fischer 1994: 59). Epistemologisia valintoja ei tulisikaan ajatella dikotomisesti oikeina tai väärinä, vaan näkökulmina tuottaa erilaista tietoa todellisuudesta.

Systeeminen ajattelu lähtee oletuksesta, ettei todellisuus varsinaisesti koostu todellisista systeemeistä, vaan sosiaalisella todellisuudella on systeeminen luonne, so. sillä on emergenttisiä (*emergence*) ja vuorovaikutteisia piirteitä (*interrelated*) (Flood 2010: 270). Systeemisyyden ajatus johtaa ensisijassa siihen, ettei sosiaalisessa todellisuudessa ole toisistaan irrallisia asioita, vaan se koostuu erilaisten asioiden ja ilmiöiden vuorovaikutussuhteista. Esimerkin omaisesti yksilöllä on tällöin vaikutusta kokonaisuuteen ja päinvastoin. Tällaisen ajattelun kautta esimerkiksi kulttuuri voitaisiin nähdä dynaamisena kokonaisuutena, joka kehittyy vuorovaikutuksessa.

Tällaista tapaa käsitteellistää kulttuuri on käytetty muun muassa markkinointitutkimuksen kulttuurin tutkimuksellisessa orientaatioissa (Moisander & Valtonen 2006: 8-9). Näin ollen voisi sanoa, että systeemisen ajattelun holismi on tämän tutkimuksen näkökulmasta vuorovaikutuksellisuuden ja kontekstuaalisuuden ymmärtämistä ja että sosiaalisen todellisuuden emergenttiset piirteet ovat tämän vuorovaikutuksen tuotosta.

Tässä yhteydessä on hyvä mainita, että vuorovaikutussuhteella en tarkoita kausaalisuutta, siten kuin se ymmärretään esimerkiksi perinteisessä positivistisessa filosofiassa (ks. esim. Kakkuri-Knuutila 2006). Vuorovaikutussuhteessa voi olla suoran syy-seuraussuhteen lisäksi myös niin sanottuja emergenttejä tuloksia. Esimerkiksi kulttuurin ja yksilön vuorovaikutuksessa, vuorovaikutus ei välttämättä ole yksiselitteistä ja suoraviivaista, koska yksilö on vuorovaikutuksessa myös muihinkin asioihin kuin kulttuuriin. Tästä näkökulmasta mikään vuorovaikutussuhde ei ole yksilöitävissä tai redusoitavissa. Tähän ajatukseen pohjautuen voitaisiin käsitteellistää myös todellisuuden systeemisyden kompleksisuus.

Epistemologisenä kysymyksenä on tällöin, mitä on tieto tällaisesta systeemisydestä ja kuinka sitä voidaan tuottaa. Tämän tutkielman näkökulma tietoon ja sen tuottamiseen on käsitteellistää ne dynaamisena ja prosessuaalisena ymmärryksenä: tieto on holistista ymmärrystä jossa tieto ja sen tuottaminen ovat toisistaan erottamattomia. Tällöin teoria ja käytäntö, data ja tulkinta vuorovaikutuksellisesti ja erottamattomasti vaikuttavat toisiinsa ja niiden avulla saavutetaan ymmärrystä jostain asiasta ja ilmiöstä; voisi sanoa, että tiedolla on näin ontologinen rooli. (ks. esim. Schwandt 2000: 190-191). Tieto tai tiedon tuotanto eivät näin ole entiteetin kaltaisia, vaan pikemminkin muuttuvia ja kontekstuaalisia.

Merkityksellistä tällöin on lausua auki niitä tiedontuotantoa ohjaavia oletuksia kuten tieteenfilosofiaa, koska niillä on suora yhteys tuotettuun tietoon (Kakkuri-Knuutila & Heinlahti 2006: 131-132). Hahmoteltavan systeemisen tulkintakehyksen

näkökulmasta tiedontuotannon keskeinen intressi on tuottaa ymmärrystä asiasta tai ilmiöstä systeemisenä kokonaisuutena. Tällöin myöskään asioita ja ilmiöitä ei nähdä eristyksissä olevina entiteetteinä vaan kokonaisuuksina jotka rakentuvat paitsi sisäisesti vuorovaikutuksellisia, mutta ovat sitä myös ulospäin.

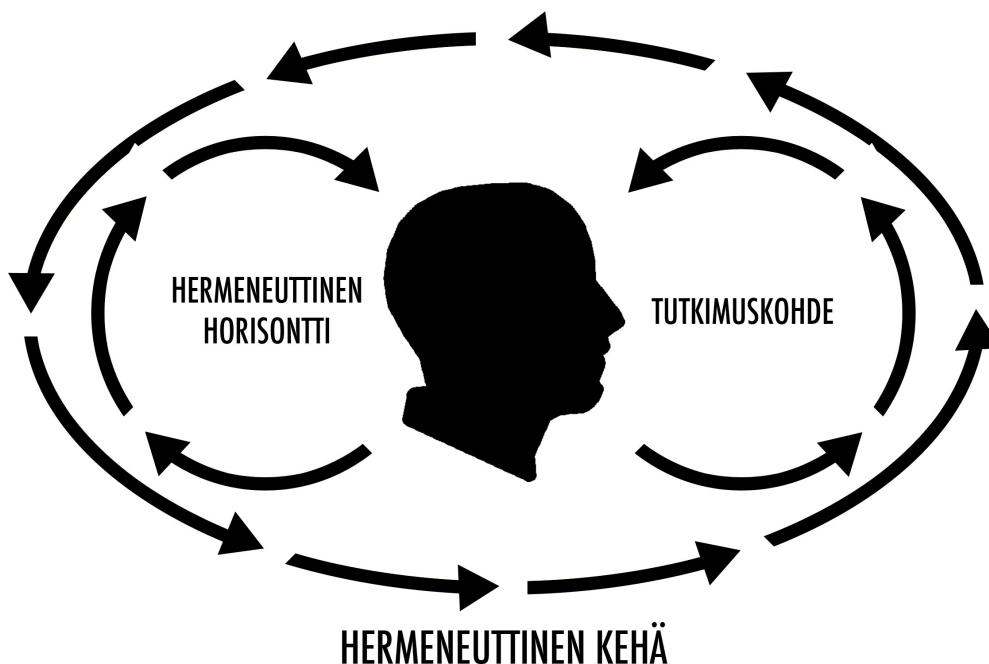
Systeemisessä ajattelussa keskeiseksi nousee tällöin se tapa millä ymmärrys saavutetaan, so. tulkintaprosessi. Tätä voidaan avata hermeneuttisen kehän käsitteellä, joka systeemisessä ajattelussa voidaan ymmärtää ainakin kahdessa eri mielessä. Ensimmäinen tapa on hahmottaa asioita tai ilmiöitä vertailemalla kokonaisuutta ja sen osia josta ne koostuvat. Kokonaisuuden ymmärtäminen edellyttää että ymmärrämme sen osista, ja osien ymmärtäminen edellyttää kokonaisuuden hahmottamista (Prasad 2002: 17-18).

Hieman yksinkertaistavana esimerkkinä voidaan käyttää kulttuurien tulkitsemista. Hermeneuttisen kehän ajatuksen mukaisesti pyritään ymmärtämään kulttuureita kokonaisuuksina, niitä osia mistä ne koostuvat ja millaista vuorovaikutusta näiden välillä on. Kulttuuriin voidaan esimerkiksi tulkita kuuluvaksi jotain institutionalisoituneita diskursseja, jotka asettavat reunaehdot ihmisten ajattelulle, puheelle ja toiminnalle. Vuorovaikutussuhteina voidaan tällöin nähdä muun muassa ne tavat, joilla nämä diskurssit ylläpitävät kulttuuria ja kuinka ne vaikuttavat kulttuurissa toimivien henkilöiden elämään muualla yhteiskunnassa. Toisin sanoen kulttuuri auttaa ymmärtämään tapaa ajatella ja toimia, mutta samaan aikaan nämä diskurssit auttavat ymmärtämään kulttuuria. (vrt. Moisander & Valtonen 2006: 8-9.)

Toinen tapa hahmottaa hermeneuttisen kehän periaatetta systeemisessä ajattelussa on käsittää sen kuvaavan ymmärryksen prosessinomaista ja dynaamista luonnetta. Tällöin tulkintaprosessin vuorovaikutuksessa nähdään olevan tulkitsijan ja tulkittavan asian tai ilmiön. Taustaoletuksena on silloin, että tulkitsija ”asettuessaan” tulkitsemaan ei luo ymmärrystään tyhjästä suhteessa asiaan tai ilmiöön, vaan tämä tuo mukanaan tulkintatilanteeseen odotuksensa ja ennakkokäsityksensä tulkittavasta;

ymmärrys kontekstualisoituu hermeneuttiseen horisonttiin (Prasad 2002: 18-19). Vuorostaan tulkittava asia tai ilmiö vaikuttaa tulkitsijaan muokaten tämän tapaa ajatella tulkittavasta kohteesta. Toisin sanoen tulkitsija ja tulkittava ovat vuorovaikutuksessa, jolloin uudelleen tehty tulkinta samasta kohteesta johtaa erilaiseen ymmärrykseen siitä kuin ensimmäisellä tulkintakerralla. Kyse on eräänlaisesta neuvottelusta tulkitsijan ja tulkittavan kohteen välillä. (Schwandt 2000: 195.) Tällainen näkökulma tuottaa näkemyksen tiedosta, joka on prosessuaalista ja dynaamista. Tieto ei ole koskaan ”valmista”, vaan jatkuvasti muuttuvaa. (Varto 2003: 189-190.)

Jälleen voidaan käyttää yksinkertaistavaa esimerkkiä kulttuurien tulkitsemisessa. Kun henkilö ensimmäisen kerran tutustuu johonkin vieraaseen kulttuuriin, tällä on jonkinlaiset ennako-odotukset tai intressit sekä mahdollisesti myös ennakkotietoja tästä kulttuurista. Vähintään hänellä on käsitykset siitä, mitä kulttuuri ylipäänsä on. Tämä hermeneuttinen horisontti voi vahvistua tai muuttua, mutta tulkinta kuitenkin johtaa jonkinlaiseen ymmärrykseen. Ymmärrys kulttuurista johtaa puolestaan siihen, että tulkitsijan tiedot eivät ole samanlaiset kuin ne olivat ennen tulkintaa. Tässä mielessä hermeneuttinen kehä ei koskaan sulkeudu, vaan tulkinta jatkuu loputtomiin (Varto 2003: 190).

Kuva 1: Hermeneuttinen kehä: hermeneuttisen horisontin ja tutkimuskohteen vuorovaikutus

Systemisen tulkintakehyksen näkökulmasta tutkijan positioon latautuu mielenkiintoisia eettisiä kysymyksiä eri toten tieteen tekemisen näkökulmasta. Tieteellinen tutkimus nauttii yhteiskunnassa jonkin asteista luottamusta siitä, että tuotettu tieto on luotettavaa ja oikeaa. Filosofisen hermeneutiikan näkökulmasta voidaan kuitenkin esittää, että erilaisista lähtökohdista tehdyt tulkinnat samoistakin asioista ja ilmiöistä johtavat usein erilaiseen ymmärrykseen (ks. esim. Schwandt 2000: 194, Prasad 2002 sekä Arnold & Fischer 1994). Tulkitsija ei siis ole objektiivisessä ja arvovapaassa asemassa tuottaessaan tieteellistä tietoa ymmärryksestään. Mikäli kuitenkin tutkija väittää tulkintansa olevan ”oikea”, tämä asettuu asemaan jossa hän määrittelee normaalin ja oikean tavan tulkita. Mistä lähtökohdista tämä ”oikea” tulkinta siis täytyisi tehdä?

Tulkitsevassa tutkimusperinteessä ihmisiä ei nähdä individualistisesti tiedon subjekteina, vaan yksilöinä joiden toimintaa ja valintoja ohjaavat kulttuuriset ja sosiaaliset ehdot ja rajoitteet (Moisander & Eräranta 2006). Systemisen

tulkintakehyksen näkökulmasta vastaavanlainen näkemys voidaan ottaa perustellusti myös tutkijaposition. Näin tutkija nähdään tiedontuottajana, joka kantaa tietynlaisia kulttuurisia ja sosiaalisia tutkimuskäytäntöjä. Tällöin tutkijaa ei voida ajatella individualistisena tiedontuottajana, vaan oman tutkimusperinteensä käytäntöjen ylläpitäjänä. Toisin sanoen tutkija tuottaa sellaista tietoa ja sellaisilla käytännöillä, jotka ovat tämän taustan mukaisia, ja osiltaan myös ylläpitää näitä (vrt. yllä esitetty esimerkkinä kulttuurin määrittymisestä). Tällöin vaikka tutkijan tuottama tieto olisi kontekstisidonnaista ja joiltain osin ainutkertaista tulkintaa tutkimuskohteesta, ei tutkijaa nähdä erillisenä ja individualistisena tiedontuotannollisena subjektina.

3.2. Mahdolliset maailmankuvat

3.2.1. Tulevaisuuksien tutkimus

Yleisesti tulevaisuuksien tutkimuksen kannalta on merkityksellistä millä tavalla tulevaisuus itsessään käsitteellistetään. Tässä kappaleessa avataan tulevaisuuskäsitettä ja siihen liittyviä tausta-ajatuksia. Kuvaus on tarkoituksenmukaisesti yleisluonteinen, koska kaikkia erilaisia näkökulmia ei voida tässä yhteydessä tarkastella. Tarkoituksena on enemmänkin esitellä eräänlainen tulevaisuuksien tutkimuksen yleinen suuntaus tulevaisuuskäsitteeseen liittyvistä asioista.

Yksi keskeisimpiä ajatuksia tulevaisuuden käsitteellistämässä tulevaisuuksien tutkimuksessa on indeterminismi. Tämä tarkoittaa, että tulevat tapahtumat eivät ole ennalta määräytyviä vaan tulevaisuus on lähtökohtaisesti avoin erilaisille mahdollisuuksille, toisin sanoen tulevaisuus on kontingentti. Asioiden ja ilmiöiden kehityksessä nähdään olevan piirteitä, jotka ohjaavat kehityksen suuntaa, mutta ne eivät ennaltamäärää tapahtumia. Esimerkiksi ihmisten sosiaalista toimintaa kehystävät muun muassa kulttuuriset konventiot, mutta ne eivät kuitenkaan täysin ennaltamäärää sitä kuinka ihminen toimii tilanteissa. (ks. esim. Bell 1997a: 150-151.)

Tämän mukaisesti tulevat tapahtumat eivät siis ole täysin menneisyyden määräämiä, so. deterministisiä, vaan tapahtumien kulkuun on mahdollisuus vaikuttaa. Tulevaisuutta ei tällöin nähdä yksittäisenä kokonaisuutena, vaan tulevaisuus on tavallaan historian tapahtumien johdannainen, joka on suodattanut nykyisyyden ”filterin” lävitse: tulevaisuus sisältää menneisyyden piirteitä siis vain joiltain osin. (ks. esim. Malaska & Virtanen 2009: 66.)

Tulevaisuuden avoimuus erilaisille vaihtoehdoille on käsitteellisellä tasolla lausuttu usein mahdollisten maailmojen käsitteen avulla. Tällä on pyritty kuvaamaan tietyin toimenpitein tai toimenpiteittä realisoituvia mahdollisia asiantiloja tulevaisuudessa. Mahdollisiin maailmoihin liitetään eri ihmisistä riippuen erilaisia arvosältöjä ja riskejä. Ne voivat olla näkökulmasta riippuen toivottavia tai vältettäviä. Erilaisille mahdollisille maailmoille katsotaan edellytykseksi erilaisia aineellisia ja inhimillisiä toteutumisen ehtoja. Tietoa mahdollisista maailmoista ja niiden esiintymisen edellytyksistä on kutsuttu tulevaisuustiedoksi. (Kamppinen et al. 2003a: 26.)

Puhuttiinpa erilaisista vaihtoehdoista tulevaisuuden asiantiloista millä käsitteellä hyvänsä, keskeistä koko tulevaisuuksien tutkimukselle vaikuttaa olevan mahdollisuus erilaisille vaihtoehdoille tulevaisuuden tapahtumiksi. Tämä edellytys tekee tulevaisuuksien tutkimuksesta mielekäästä ja perustelee samalla koko tutkimuksellisen suuntauksen olemassaoloa. Tulevaisuuden avoimuuden mahdollisuus on käsitteellisesti lausuttu jo 1500-luvulla, kun jesuiittamunkki Luis De Molina yhdisti sanat tulevaisuus (*future*) ja mahdollisuus (*possibility*) käsitteeksi *futurible*, kuvaamaan vapaavalintaista ja indeterminististä tulevaisuutta (Malaska & Virtanen 2009: 66-67). Aiemmin tulevaisuuksien tutkimusta on kutsuttu yksikössä tulevaisuudentutkimukseksi, mutta viimeisten vuosien aikana tästä tutkimuksellisesta lähestymistavasta on alettu puhua monikossa, kuten sitä englanniksi kutsutaan (*futures studies*) (Kuusi 2009: 6).

Useiden mahdollisten tulevaisuuksien hahmottelu tutkimuksessa ja tätä kautta niistä

tietäminen on askel pois päin positivistisesta tieteenfilosofiasta. Yhden totuuden sijasta tutkimuksen tavoitteena on ymmärtää vaihtoehtoja ja niiden toteutumisen edellytysten arviointia. Tämä on toisaalta johtanut myös tulevaisuuksien tutkimuksen tieteellisyyden arviointiin. Koska matemaattis-luonnontieteelliset tieteenihanteet eivät varsinaisesti täyty tämän kaltaisessa tulevaisuuksien tutkimuksessa, ei sitä ole kyetty asemoimaan tieteen kentälle. Sitä on asemoitu tieteen ja taiteen välille (Niiniluoto 1993), mutta myös nimitetty tieteenalana (Kamppinen, Kuusi & Söderlund 2003), tiedon ja tutkimuksen alueena (Mannermaa 1992: 13) sekä tiedonalana (Malaska & Mannermaa 1985: 3).

Vaikka samanlaista pohdintaa voitaisiin esittää usealtakin tieteenalalta uskoisin, että tulevaisuuksien tutkimuksen erityispiirre tässä suhteessa on, että tulevaisuuksien tutkijoiksi itseään nimittäviä henkilöitä tulee hyvin monista erilaisista tieteellisistä lähtökohdista. Erilaisten tieteenihanteiden sovittaminen yhtenäiseksi tästä näkökulmasta voi olla jopa mahdotonta. Toisaalta se on myös mielestäni tarpeetonta.

Vielä erityisemmän tulevaisuuksien tutkimuksesta tekee se, ettei siinä katsota olevan omaa empiriaansa, koska tulevaisuutta ei varsinaisesti ole vielä ”olemassa” (Malaska 2003: 10). Kuitenkaan en itse koe, että tulevaisuuksien tutkimukselta puuttuisi empiriaa. Empirian sijasta tulevaisuus pitäisi nähdä empiirisen tarkastelukohteen temporaalisena ulottuvuutena. Toisin sanoen tutkimuksessa ollaan tällöin esimerkiksi kiinnostuneita jonkin asian tai ilmiön tulevista tapahtumista, eikä niinkään tulevaisuudesta ylipäänsä. Tässä mielessä tulevaisuus on abstraktio siitä, minkälaisena kuvittelemme jonkin asian tai ilmiön asiantilan nykyhetkestä ”eteenpäin” jonain hetkenä. Tästä näkökulmasta tulevaisuuksien tutkimus on käsitteenä hieman harhaanjohtava eikä sen sovittaminen tieteenalaksi tunnu mielekkäältä. Voisikin olla tarkoituksenmukaisempaa puhua yleisemmin tutkimusotteesta, joka määrittelee suhtautumistamme tuleviin tapahtumiin, ja tieteenfilosofisella tasolla tulevaisuustiedon luonteen pohdintaa sekä sen hankkimisen edellytyksiä.

3.2.2. Historia tulevaisuuksien tutkimuksessa

Kappaleessa 3.1. kuvasin systeemiajattelua ja hahmottelin tämän tutkimuksen näkökulmaa systeemiseen ajatteluun. Tulevaisuuksien tutkimuksessa tällainen nykyhetken ja todellisuuden ”mallintaminen” ovat paljon kirjoitettuja aiheita. Vaikka nykyhetken ja tulevien tapahtumien arvostaminen on keskeistä tulevaisuuksien tutkimuksessa, myös historialle tunnustetaan oma arvonsa suhteessa näihin. Näin on oltavakin, koska ”nykyhetkestä” tarkasteltuna historialla on valtava vaikutus siihen, miten näemme tulevat tapahtumat. Menneisyys jättää jälkensä nykyisyyteen (Seppälä 1985: 63).

Vaikka tulevat tapahtumat eivät olisikaan ennalta määräytyvien ”lakien” tuloksia, tulevaisuuksien tutkimuksessa historian osuus tulevissa tapahtumissa on tunnustettu. Menneisyys asettaa tietyssä määrin rajoitukset sille, mitä tulevaisuudessa voi tapahtua. Tulevaisuus on historian indeterministinen johdannainen. (Malaska & Virtanen 2009: 66.) Tulevaisuuksien ja historian tutkimuksella katsotaan tämän lisäksi olevan yhteisiä piirteitä. Molemmissa tiedon tietynasteinen epävarmuus on sisäänrakennettu oletus. Historian tutkimuksessa menneiden tapahtuman kulkujen selvityksessä on keskeistä etsiä ja esittää päteviä argumentteja, mutta tällaisen evidenssin rinnalla joudutaan usein käyttämään varsin epäluotettavia lähteitä. Niin sanotusti vihjeiden avulla tuetaan vakuuttavaa aineistoa ja tämä voi vaikuttaa tutkimustulokseen suurestikin. Sama pätee tulevaisuuksien tutkimukseenkin. (Kuusi 2008: 40.) Toisaalta tiedon epävarmuus voidaan nähdä myös nykyhetken tutkimuksessa oletuksena (ks. esim. Moisander & Eräranta 2006).

3.2.3. Tutkimuksen näkökulma historiaan, nykyisyyteen ja tulevaisuuteen

Edellisissä kappaleissa kuvattuja näkemyksiä historiasta, nykyisyydestä ja tulevaisuudesta voidaan tässä tutkimuksessa hahmoteltavan systeemisen tulkintakehyksen mukaisesti pohtia filosofisen hermeneutiikan näkökulmasta. Itse

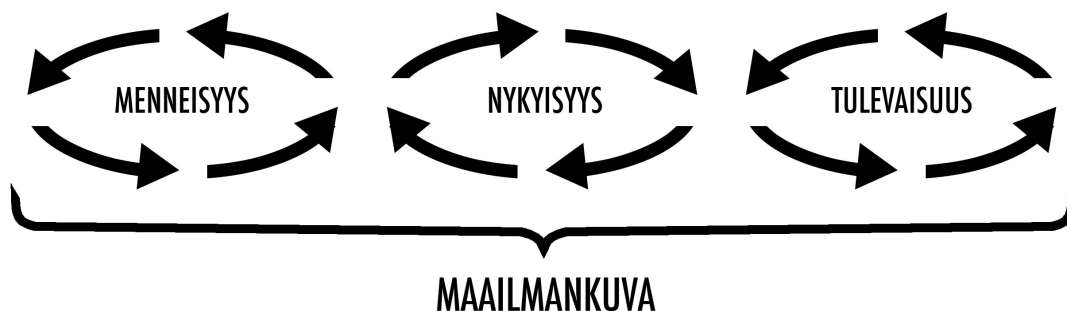
näen että systeemisen ajattelun laajentaminen myös ajalliseen ulottuvuuteen lisää systeemisen ajattelun dynaamisuutta ja holistisuutta. Vuorovaikutukselliseen kokonaisuuteen kuuluu nykyisyyden lisäksi myös tulevaisuus ja historia.

Jos ajatellaan, että jokainen tiedostettu hetki, jossa olemme tietoisia ovat nykyhetkeä määrittelemme tähän asti tapahtuneet asiat ja ilmiöt historiaksi ja vielä tapahtumattomat asiat tulevaisuudeksi. Voitaisiin jopa puhua, että nykyisyys olisi tällöin synonyymi todellisuudelle. Aiemmin tässä tutkimuksessa olen puhunut siitä, kuinka erilaisia sosiaalisen todellisuuden ilmiöitä ymmärretään näkökulmasidonnaisesti eri tavoin, riippuen muun muassa niistä lähtökohdista ja intresseistä, joista tämä tulkinta on tehty (ks. esim. Prasad 2002).

Jatkokysymyksenä on tällöin, kuinka historia ja tulevaisuus näyttäytyvät tästä näkökulmasta. Voitaisiin ajatella, että historia edustaa niitä ennakkoehtoja ja odotuksia joita erilaisille tulkinnoille tulevaisuuksista asetetaan. Näin historian valossa meillä on jonkinlaiset ennakkoehdot ja intressit myös tulkita tulevia tapahtumia. Asetamme nykyhetkessä tulevaisuudelle reunaehtoja historian valossa. Voisi siis sanoa, että historia muodostaa ajallisessa mielessä hermeneuttista horisonttia tulkita tulevaisuutta (ks. esim. Prasad 2002: 18-19). Puhuttakoon tästä kokonaisuudesta jonka muodostavat historia, nykyisyys ja tulevaisuus mahdollisena maailmankuvana. Toisin sanoen todellisuudelle annetaan ajallinen konteksti.

Periaatteellisella tasolla ymmärrys tällaisista mahdollisista maailmankuvista muodostuu hermeneuttisen kehän periaatteella. Ymmärrys mahdollisen maailmankuvan kokonaisuudesta syntyy osien ja kokonaisuuden vuorovaikutuksessa (ks. esim. Prasad 2002). Tulevaisuuksien tulkinnan voidaan ymmärtää näin olevan nykyhetkessä historian ehdoin tehtävää tulkintaa tulevaisuudesta. Näin meillä on jonkinlainen ymmärrys kokonaisuudesta nimeltä mahdollinen maailmankuva. Kuitenkin kun teemme tulkinnan tulevaisuudesta vaikuttaa se siihen, kuinka ”uudelleen” ymmärrämme nykyisyyden ja historian. Vastaavasti jos käsityksemme

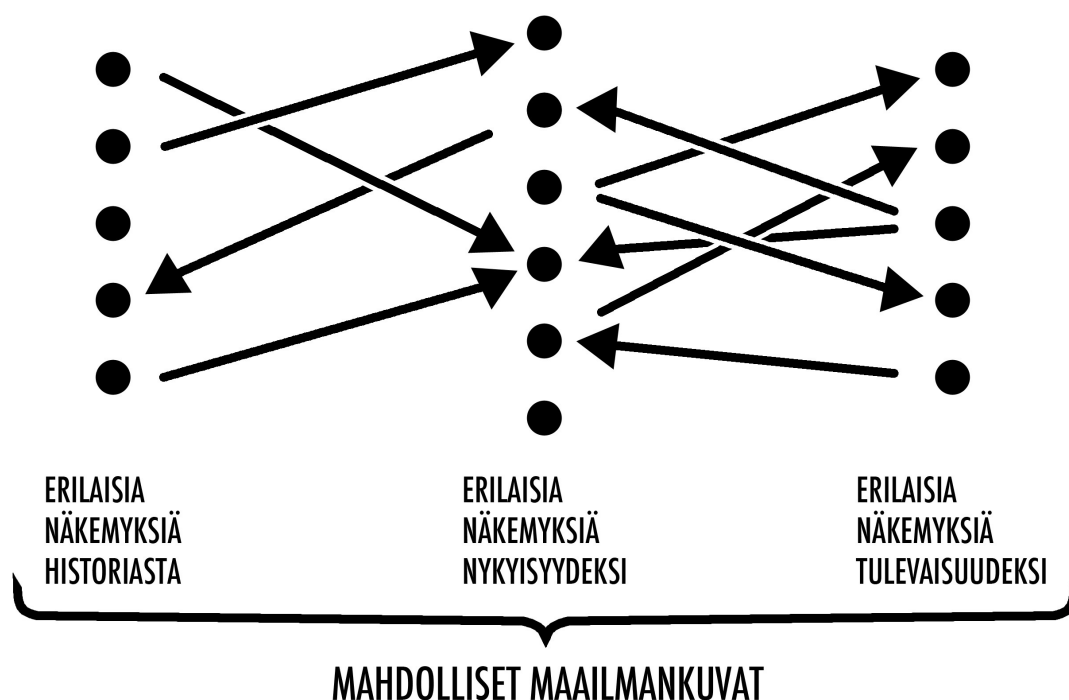
nykyisyydestä tai historiasta muuttuu vaikkapa uuden tiedon valossa, muuttuu tulevaisuudesta tekemämme tulkinta. Jokainen tehty tulkinta siis muuttaa vuorovaikutuksellisesti osien ja kokonaisuuden sisältöä ja näin voidaan puhua dynaamisesta mahdollisesta maailmankuvasta.⁶

Kuva 2: Yksinkertaistettu esitys siitä kuinka historia, nykyisyys ja tulevaisuus vaikuttavat maailmankuvan hahmottamiseen

Kuitenkaan ei ole järkevää puhua tästä näkemyksestä yksikössä, vaan monikollisesti mahdollisina maailmankuvina. Toisaalta syystä, että jokainen tulkinta johtaa ainutlaatuihin maailmankuvaan, joka poikkeaa kaikista muista vastaavista. Toisaalta emme voi olettaa, että juuri itse tekemämme tulkinta maailmankuvasta olisi ainoa ja oikea, vaan erilaisesta näkökulmasta ja eri tietojen valossa kokonaisuus ymmärretään eri tavoin. Myös erilaiset toiveet ja odotukset ikään kuin antavat vaihtoehtoisia tapoja ymmärtää mahdollisen maailmankuvan. Filosofisessa hermeneutiikassa ei ole yhtä oikeaa tapaa tehdä tulkintaa (Schwandt 2000: 195). Myös tulevaisuuksien tutkimuksien taustaoletuksena on hahmotelma useista erilaisista vaihtoehdoista tulevaisuuden asiantiloiksi (Kamppinen et al. 2003a: 26).

⁶ Vertaa kappaleessa 3.1.3 käytettyä esimerkkiä kulttuurin tulkinnasta. Nyt siis tähän näkökulmaan ”lisätään” ajallinen ulottuvuus

Kuva 3: Hahmotelma useista mahdollisista maailmankuvista ja niiden vuorovaikutuksellisuudesta

3.3. Ajallinen hahmottaminen systeemissä ajattelussa

3.3.1. Ajasta yleisesti ja tulevaisuuksien tutkimuksessa

Itsessään aika ymmärretään arkielämässä yleensä ajanlaskun ja ajanmittauksen kautta. Ajanlaskulla tarkoitetaan yleensä päivää pidempiä ajanjaksoja, joihin esimerkiksi kalenterijärjestelmät perustuvat. Päivistä ja sitä lyhyemmistä ajanjaksoista kuten tunneista ja sekunneista puhutaan ajanmittauksen kautta. Ajanlaskun ja ajanmittauksen kehitys nykyiseen muotoonsa on ollut hyvin asteittaista ja nykyiseen versioon pääsy on vaatinut lukuisia kompromisseja erilaisten aikajärjestelmien ja mittaustapojen välillä. Niiden avulla ihminen on luonut itselleen yhä järjestäytyneempää maailmankuvaa ja samalla se on palvellut arkisia käytännön tarpeita muun muassa maanviljelyssä. (Oja 2007.)

Wendell Bell (1997a) on varsin suosituissa tulevaisuuksien tutkimuksen taustaoletuksissa esittänyt ajan merkityksestä sen olevan jatkuvaa, lineaarista, yksisuuntaista ja palautumatonta. Näin tapahtumat määrittyvät menneisyyteen ja tulevaisuuteen sen mukaan ovatko ne jo tapahtuneet vai ovatko ne vielä tapahtumatta. (Bell 1997a: 140-141.) Käytännön tulevaisuuksien tutkimuksessa ei ole kuitenkaan kyetty määrittelemään yhtenäistä aikajännettä, joka määrittelisi vuosimääräisesti aikajänteet lyhyisiin tai pitkiin (Nordlund 2009).

Mahdollisten maailmojen käsite sisältää ajan suuntaan liittyvän oletuksen siten kuin Bell (1997a: 140-141) esittää siitä. Mahdollinen maailma koostuu paitsi maailmantilasta, mutta myös reitistä (tulevaisuuspolku), joka johtaa nykyisyydestä kyseiseen maailmantilaan. Maailmantiloihin voi päästä useillakin eri tavoilla, ja yksi tulevaisuuden maailmantila ja tulevaisuuspolku muodostavat yhden mahdollisen maailman. Tulevaisuuspolku on ajallisesti järjestäytynyt siten, että tapahtumat jakautuvat siinä toistensa suhteen menneisiin ja tuleviin. (Kamppinen et al. 2003a: 27-28.)

Samanlaisten ajan suunnan oletuksiin pohjautuu myös kappaleessa 3.2. esitelty mahdollisten maailmankuvien käsite. Kyse on kuitenkin ajallisuuden suhteen siinä mielessä yleisluonteinen käsite, ettei se rajaa sitä minkä aikajänteiden ilmiöistä on kyse. Yhteiskunnallisen muutoksen mahdollinen maailma on aikajänteeltään aivan toista luokkaa kuin vaikkapa muutokset biosfäärissä. Tästä syystä ajan hahmottamisessa absoluuttista muutosnopeutta keskeisempää onkin tarkasteltavan systeemin ja sen ympäristön välinen suhteellinen muutosnopeus. (ks. esim. Pantzar 2003: 67.)

Tähänkin tutkimukseen vaikutteensa antanut ajallinen jäsentymisen historian, nykyisyyden ja tulevaisuuden välille pohjautuu länsimaiseen kehitysajatteluun. Aika nähdään yhtenä ulottuvuutena ja palautumattomana. Se on tasainen virta, jolla on suuntansa. Ihmisen kokemuksellisuuteen tämä tarkoittaa, että länsimaisissa

kulttuureissa menneisyyteen liitetään vahvasti narratiivisuutta. Menneisyyteen liittyy myyttisiä piirteitä siitä, miten kaikki on saanut alkunsa, mitä historiassa on tapahtunut ja niin edelleen. Aikajänteen kasvaessa tarinat saavat yhä myyttisempiä piirteitä ja aikajänteen lyhentyessä myyttiset piirteet vähenevät. Tämä pätee myös tulevaisuuden hahmottamiseen: kauaskantoisiin tulevaisuuskuviin ladataan yleensä stereotyyppisiä ja myyttisiä piirteitä, ja skenaariot ovat yleensä rakentuneet yksittäisten perusmuuttujien konstellaatioksi. Näin ajan kokemuksellisuutta myös organisoidaan. (Koskiahho 1993: 289-290.)

Länsimainen tapa ajatella ajasta on kuitenkin vain yksi muiden joukossa, vaikka omassa maailmankuvassamme se vaikuttaisi kuinka luonnolliselta. Toisenlaisesta vaihtoehdosta voidaan esittää vaikkapa itämainen käsitys ajan jäsentymisestä. Siinä aika ei jäsenny historian ja tulevaisuuden välillä, vaan kaikki aika on kokemuksessa tässä ja nyt: kokemus on ikuista nykyisyyttä. Nykyhetkessä on jatkuvasti läsnä sekä menneisyys että tulevaisuus eikä niitä erotella aikamuotoisesti erilleen. Tämä tarkoittaa muun muassa sitä, että japanilaisessa kulttuurissa ihmisen on elämässään jatkuvasti otettava huomioon esi-isät sekä tulevat esi-isät. (Koskiahho 1993: 291-292.)

Itämaisen aikakäsityksen näkökulmasta länsimaalainen tulevaisuuksien tutkimus vaikuttaa melko vieraalta. Tässä tutkimuksessa ajan jäsentyminen käsitetään kuitenkin länsimaalaisittain, sillä se kuuluu osaksi länsimaisen tulkitsevan tutkimuksen traditiota. Vastaavasti esimerkiksi itämaisen aikakäsityksen mukaisesti tehty tulevaisuuksien tutkimus olisi jotain aivan muuta kuin mitä olen tähän tutkimukseen kirjoittanut. Halusin kuitenkin edellisellä kappaleella viestiä, ettei länsimainen aikakäsityksemme ole suinkaan ainoa mahdollinen eikä sen enempää oikea kuin mikään muukaan. Se tuottaa vain tietynlaisen näkökulman todellisuuteen ja sitä kautta sillä on myös vaikutus siihen, kuinka me sitä tutkimme ja minkälaista tietoa me siitä tuotamme.

3.3.2. Tutkimuksen näkökulma aikaan

Systeeminen ajattelu tarjoaa hyvän abstraktion siitä, kuinka hahmottaa ajallisesti tapahtumat menneisyyteen, nykyaikaan ja tulevaisuuteen. Tutkimuksessa on aiemmin hahmoteltu tätä abstraktiota lisäksi useiden mahdollisten maailmankuvien kautta, jolloin on olemassa useita vaihtoehtoja sille, minkälaisia maailmantiloja tulevaisuudessa voi tapahtua. Tässä abstraktiossa ajallisuudella voidaan käsittää sitä laadullista eroa, joka historialla, nykyisyydellä ja tulevaisuudella on toisiinsa nähden.

Mikäli ajallisuutta tarkastellaan tulkitsevan tutkimuksen tutkimuksellisten intressien kautta, ei ajan käsitteellistäminen mitattavana suurena ole mielekäs (ks. esim. Kakkuri-Knuuttila 2006). Mitattavuus voitaisiin nähdä pikemminkin positivistisen filosofian mukaisena tavoitteena (Lagerspetz 2006: 37). Kun ajallisuutta tarkastellaan filosofisen hermeneutiikan näkökulmasta, on mittaamisen sijasta mielekkäämpää hahmottaa aikaa sen ymmärryksen ja kontekstuaalisuuden kautta. Toisin sanoen metodologisesti ei ole keskeistä asettaa tutkimukselle ajallista jännettä mitattavuuden mielessä, vaan pyrkiä tuomaan esille siihen liittyviä kontekstuaalisia merkityksiä. Näinhän jo käsitetään ymmärrys mahdollisista maailmankuvista tässä tutkielmassa.

Tällöin nykyhetken ja tulevaisuuden (tai historian) välistä ”etäisyyttä” hahmoteltaisiin sen laadullisen muutoksen kautta mitä näiden kahden asiantilan välillä ymmärretään olevan. Se nähdäänkö ”etäisyys” pitkänä vai lyhyenä perustuu näiden asiantilojen kontekstiin. Kyse on tällöin tarkasteltavan asiantilan ja sen ympäristön välisestä suhteellisesta muutosnopeudesta. Voitaisiin puhua Henry Lefebvren (2004) käsittein rytmistä, jolloin muutoksen tahti määrittyy sen mukaan miten erilaisten asioiden ja ilmiöiden muutokset suhteutuvat toisiinsa. (Pantzar 2003: 67 ja Lefebvre 2004: 6-10.)

Näin muodoin kun tulkitaan jonkin asian tai ilmiön nykytilan ja tulevaisuuden (tai historian) eroja, ei ole mielekäs asettaa sitä numeraalisesti mitattavaan muotoon,

vaan pikemminkin pyrkiä ymmärtämään niitä laadullisia eroja, joita näiden välillä on ja suhteuttaa ne siihen hermeneuttiseen horisonttiin mikä kyseisellä asialla tai ilmiöllä on itsellään ajallisesti ja suhteessa muuhun ympäristöön. Toisin sanoen pyritään ymmärtämään kuinka suurista muutoksista on kyse kahden asiantilan välillä ja tämän muutoksen ”etäisyyttä” ja ”muutosnopeutta” ymmärretään siten kuin se suhteutuu muuhun asian tai ilmiön kontekstiin. Näin esimerkiksi skenaarioissa menetelmällisesti ei ole keskeistä asettaa jotain vuosilukua tavoitteeksi, vaan määritellä asioille ja ilmiöille jonkinlaiset tavoitteet. Jos asiaa haluttaisiin verrata ajan mittaamiseen perustuvaan skenaarioiden määrittämiseen, niin tällöin voitaisiin sanoa, että erilaisilla maailmankuvilla on erilaiset aikajänteet.

Käytetään esimerkkinä vaikkapa jonkin yrityksen mahdollista tulevaisuuden asiantilaa. Menetelmällisesti pyritään siis ymmärtämään kuinka isosta muutoksesta tuon tulevaisuuden asiantilan ja nykyisyyden välillä on kyse. Tämän muutoksen ajallisuus ymmärretään siten kuin se suhteutuu kyseisen yrityksen muuhun ajalliseen kontekstiin. Miten esimerkiksi yrityksen toimialalla muutoksia tapahtuu muutoin ja minkälaisia mahdollisuuksia yrityksen sisäiset toiminnot mahdollistavat ja rajaavat muutokseen nähden. Joustavalle työyhteisölle muutokset voivat olla ajallisesti nopeammin omaksuttavia, kuin jäykemmälle organisaatiolle. Samanlaisetkin tavoitteet voivat siis näyttäytyä ajallisesti hahmotettuna hyvinkin erilaisina riippuen yrityksestä. Kyse on siis ajallisen ulottuvuuden tulkinnasta ja pyrkimyksestä ymmärtää sitä (ks. esim. Prasad 2002).

3.3.3. Yhteenveto systeemisestä tulkintakehyksestä

Edellisissä kappaleissa olen hahmotellut teoreettis-menetelmällistä tulkintakehystä, jota nimitän systeemiseksi tulkintakehykseksi. Se pohjautuu systeemiseen ajatteluun, ja josta on esitetty näkemyksiä filosofisen hermeneutiikan näkökulmasta. Systeemisellä ajattelulla tässä tutkimuksessa tarkoitan todellisuuden ymmärtämistä holistisena ja vuorovaikutuksellisena kokonaisuutena.

Vuorovaikutuksellisuudella en tässä yhteydessä tarkoita perinteisen positivismin mukaista redusoitavaa kausaalisuhdetta, vaan emergenttisiä ja kompleksisia vuorovaikutussuhteita. Tällöin tieto ja tiedon tuottaminen voidaan käsitteellistää dynaamisena ja prosessuaalisena ymmärryksenä. Tiedon muodostumisella voidaan tällöin katsoa olevan ihmisyydessä ontologinen asema: asiat ymmärretään aina jonain vaikka tätä tulkintaa ei tietoisesti tehtäisikään (ks. esim. Schwandt 2000: 190-191). Tällöin myös teoria ja käytäntö, data ja tulkinta, vuorovaikutuksellisesti ja erottamattomasti vaikuttavat toisiinsa ja niiden avulla saavutetaan ymmärrystä jostain asiasta ja ilmiöstä. Tästä näkökulmasta tieto tai tiedon tuotanto eivät näyttäyty entiteetin kaltaisina, vaan pikemminkin muuttuvina ja kontekstuaalisina. Tiedon akateemisuuden kriteerien määrittely tällaisessa tietokäsityksessä pohjautuu tämän tiedon kontekstuaalisuuden aukilausumiseen.

Tiedon systeemiys näyttäytyy tästä näkökulmasta myös siten, että tiedon kontekstuaalisuus nähdään vuorovaikutuksellisena. Toisin sanoen se mitä pidetään ylipäänsä tietona jostain asiana muuttuu kontekstin muuttuessa. Näin tutkimusraportti näyttäytyy metaforisesti valokuvana jostain tietystä tiedon ”vaiheesta”.

Systeemisyyden ajallista kokonaisuutta kuvattiin mahdollisten maailmankuvien käsitteellä, jossa tulevaisuus näyttäytyy indeterministisenä ja monivaihtoehtoisena. Tämän lisäksi kontekstisidonnaisen tietokäsityksen mukaisesti sekä nykyisyydestä että menneisyydestä voidaan nähdä olevan useita erilaisia käsityksiä. Tästä näkökulmasta mahdollisia maailmankuvia nähdään olevan lukuisia: erilaisten tulevaisuuden tapahtumien mahdollisuuksien lisäksi näitä voidaan tulkita eri tavoin näkökulmasidonnaisuudesta johtuen. Mahdollisissa maailmankuvissa ajallisuudella voidaan käsittää sitä laadullista eroa, joka historialla, nykyisyydellä ja tulevaisuudella on toisiinsa nähden. Mittaamiseen perustuvan aikakäsityksen sijaan aika käsitteellistetään kontekstuaalisena.

4. HEIKOT SIGNAALIT SYSTEEMISEN TULKINTAKEHYKSEN NÄKÖKULMASTA

4.1. Heikkojen signaalien käsitteellistäminen ja siihen liittyvät taustaoletukset

Tämän tutkimuksen keskeisimpänä ajatuksena on, että tutkimuksissa tieteenfilosofinen asemoitumisemme määrittää sitä, kuinka esimerkiksi käsitteitä määritellään, menetelmiä sovelletaan ja miten ylipäänsä ymmärrämme tieteellisen tiedon. Kappaleessa 2 kävin lävitse aiempia tutkimuksia heikoista signaaleista ja esitin kritiikkiä niitä kohtaan. Kuitenkin näissä tutkimuksissa esitetyt määritelmät ja sovellukset heikoille signaaleille on ymmärrettäviä huomioonottaen niiden tieteenfilosofisen asemoitumisen. Ne eivät ole siis oikeita tai vääriä näkemyksiä heikoista signaaleista. Ne ovat erilaisia. Tieteenfilosofisten näkemysten aukilausuminen ja ymmärtäminen auttavat ymmärtämään tutkimuksissa esitettyjä näkemyksiä ja tutkimustuloksia. Tämän vuoksi olen tässä tutkimuksessa pyrkinyt hahmottelemaan systeemistä tulkintakehystä tarkemmin kuin heikkojen signaalien käsitteellistämiseen olisi varsinaisesti tarpeellista. Heikkojen signaalien käsitteen ymmärtämisen lisäksi on avattava sitä, kuinka käsite suhtautuu menetelmiin ja tiedon tuotantoon. (ks. esim. Kakkuri-Knuuttila & Heinlahti 2006: 131-132.)

Poiketen aiemmista heikkojen signaalien määritelmiin pyrkineistä tutkimuksista en aio itse lähestyä käsitteellistämistä aiemmin tehtyjen tutkimusten ehdoilla (vrt. esim. Hiltunen 2008a ja Moijanen 2003). Useimmissa niistä esiinnostetuista heikkojen signaalien ominaisuuksista ovat merkityksettömiä systeemisen tulkintakehyksen näkökulmasta. Tällöin en voi myöskään ottaa lähtökohdaksi näitä tutkimuksia, koska tulisin tällöin asettaneeksi käsitteellistämislle rajoja, jotka pohjautuvat erilaiseen tieteenfilosofiseen tulokulmaan. Jotta oma käsitteellistykseni ei kuitenkaan olisi täysin poikkeava aiemmista heikoista signaaleista esitetystä määritelmästä, pohjaan oman käsitteellistykseni käsitteen keskeiseen ajatukseen, jonka mukaan heikko

signaali on jokin asia tai ilmiö, joka liitetään tulevaisuuden tapahtumiin. Tähän ja systeemisen tulkintakehyksen näkökulmaan pohjautuen esitän heikoille signaaleille seuraavanlaista määritelmää:

”Heikko signaali on tulkinta jonkin asian merkityksellisyydestä tulevaisuuden näkökulmasta”

Tässä käsitteellistyksessä heikko signaali ei ole asia tai ilmiö, joka voidaan ominaisuuksiltaan yleistää, vaan kyse on tulkinnasta ja ymmärryksen tuottamisesta, jota ajallisen ulottuvuutensa vuoksi kuvataan omalla käsitteellään. Heikkojen signaalien ajallinen ulottuvuus ymmärretään siis siten, että heikko signaali käsitteellisesti viittaa nimenomaisesti tulevaisuuteen. Ilman tulevaisuusnäkökulmaa heikko signaali olisikin vain yleisesti tulkintaan liittyvä käsite, jolla ei ole minkäänlaista yhteyttä tulevaisuuksien tutkimukseen. Tällainen näkemys käsitteen ajallisuudesta poikkeaa aiemmista heikkojen signaalien tutkimuksista, joissa ajallisuuden pohdinnoissa pyrittiin yleistämään itsessään heikoksi signaaliksi nimetyn asian tai ilmiön ajallista kestoa (vrt. esim. Mannermaa 2004, Moijanen 2003 ja Hiltunen 2008a).

Systeemisen tulkintakehyksen näkökulmasta keskeistä ei siis ole se mitä pidetään heikkona signaalina konkreettisesti mielessä, vaan se kuinka ymmärrämme sen olevan merkityksellinen tulevaisuuden kannalta. Näin esimerkiksi heikoksi signaaliksi tulkittava asia voi olla vaikkapa meemi, yritys, tuote tai vastaava; se on asian ymmärtämistä tulevaisuuden kannalta jollain tavalla merkittäväksi. Tällä merkityksellisyyden ”tasolla” tai ”laadulla” ei ole merkitystä siinä mielessä, että kyse voi olla globaaleista tai hyvin arkisistakin asioista. Systeemisessä tulkintakehyksessä heikon signaalin merkityksellisyys sen sijaan pohjautuu tulkintaan hermeneuttisen horisontin näkökulmasta: asiat merkityksellistyvät niiden kontekstuaalisuuden vuoksi. Pidämme jotain jonain, koska se näyttäytyy tietyssä kontekstissa sellaisena (vrt. Schwandt 2000: 190).

Aiemmin olen esittänyt, että filosofisessa hermeneutiikassa tulkinta ja ymmärrys nähdään ihmisyyden ontologisina ominaisuuksina (ks. esim. Schwandt 2000: 194) ja näin muodoin systeemisessä tulkintakehyksessä myös heikot signaalit nähdään tällaisena. Tämän näkökulman mukaisesti ihmisen ajallisella hahmottamisella ja ymmärryksellä on ontologinen rooli siinä mielessä, että se kuuluu ominaisuutena moderniin kulttuuriin (vrt. Inkinen & Gustafsson 2009). Tulevaisuusajattelu on kulttuurin kautta osa ihmisyyttä ja heikot signaalit ovat ikään kuin käsitteellistys siitä minkä ”kautta” tämä ajattelu toimii. Ne ovat niitä asioita jotka ymmärrämme olevan merkityksellisiä tulevaisuuden kannalta. Arkisena esimerkkinä tästä voisi esittää tavan jolla suunnittelemme toimintaamme ajallisesti. Käymme esimerkiksi kaupasta ostamassa elintarvikkeita enemmän kuin juuri kyseisellä hetkellä olisi tarpeen, koska varaudumme myös tulevaan ruoan tarpeeseen. Se mitä tällainen näkökulma tarkoittaa akateemisen tutkimuksellisen kontekstissa esitellään kappaleessa 4.2.

Systeemisessä tulkintakehyksessä heikkojen signaalien osuus tiedon tuottamisessa voidaan ymmärtää kahdella tapaa. Ensinnäkin systeemisessä tulkintakehyksessä tieto käsitteellistetään prosessuaalisena ja dynaamisena ymmärryksenä (ks. esim. Schwandt 2000: 190-191). Heikot signaalit tässä tietonäkemyksessä eivät edusta tulevaisuustietoa entiteetin mielessä vaan osuutta ymmärryksen ajallisen ulottuvuuden muodostumisessa. Ne ovat ikään kuin yksi tekijä, jotka pyörittävät hermeneuttista kehää, jonka mukaan asioiden ajallinen ymmärtäminen muodostuu.

Tämä näkökulmaero poikkeaa aiemmin tehdyistä määritelmistä heikoille signaaleille. Aiemmat tutkimukset esittävät heikot signaalit asioina ja ilmiöinä (ks. esim. Hiltunen 2008a). Tällöin heikot signaalit ja niiden ”kerääminen” näyttäytyy erikoisten asioiden esille nostamisena, so. otetaan valokuvia hauskoista ja oudoista asioista. Näin heikko signaali on jotain konkreettista ja entiteetin kaltaista. Tällöin heikkojen signaalien käyttäminen tutkimuksellisessa mielessä näyttäytyy yksiulotteisena kyseisen hauskan ja oudon asian kehittymisen arviointina.

Systeemisen tulkintakehyksen kautta käsitteellistetyt heikot signaalit asettavat erilaisia haasteita sille miten heikkoja signaaleja arvioidaan. Esimerkiksi teknologista innovaatiota ei arvioida asiana joka muuttuu, vaan tärkeämpää on pohtia vaikkapa sitä minkälaisia kulttuurisia ja sosiaalisia toiminnan ehtoja tämä teknologia asettaa ihmisyydelle. Näin vaikkapa sosiaalista mediaa ei arvioida itsessään kehittyvänä teknologisenä alustana, vaan osana laajempaa sosiaalista, historiallista ja kulttuurista kontekstia. Heikko signaali on tällöin tulkinta siitä miten sosiaalinen media muuttaa ihmisyydelle asetettavia sosiaalisia ja kulttuurisia ehtoja tulevaisuudessa. Kuinka esimerkiksi suhtaudumme yksityisyyteen ja tavoitettavuuteen tulevaisuudessa?

Lisäksi systeemisessä tulkintakehyksessä tiedon tuottamisen näkökulmasidonnaisuuteen kiinnittyä hermeneuttisen horisontin (ks. esim. Prasad 2002) näkökulmasta mielenkiintoinen erityispiirre. Koska jokainen lähestyy asioita omasta historiallis-kulttuurisesta näkökulmastaan, se mikä tulkitaan olevan heikko signaali ja minkälaista ymmärrystä sen avulla rakennetaan, ei ole kenellekään täysin samanlaista. Systeemisessä tulkintakehyksessä tämä merkitsee useiden erilaisten maailmankuvien hyväksymistä lähtökohtaiseksi oletukseksi todellisuuskäsityksenä, kuten esitin kappaleessa 3.2.3. Tämän seurauksena subjektiivisuuden ja objektiivisuuden dikotomia heikkojen signaalien osalta on merkityksetön (vrt. esim. Kuusi et al. 2000).

Systeemisyyden ajatukset näkyvät myös siinä minkälaisena tutkija asemoituu heikkoihin signaaleihin liitettävissä tutkimuksissa ja yleisemmin myös missä tahansa tutkimuksessa. Systeemisen tulkintakehyksen näkökulmasta tutkija näyttäytyy vuorovaikutuksellisenä toimijana, joka ei ole erillinen tutkimastaan todellisuudesta. Hermeneuttinen horisontti asettaa tutkijan jonkinlaiseen asemaan suhteessa tutkimuksen kohteeseen ja hermeneuttisen kehän periaatteen mukaisesti tutkimuksen teko muokkaa tätä horisonttia (ks. esim. Varto 2003: 189-190). Heikkojen signaalien avulla luotu maailmankuva erilaisista tulevaisuuden vaihtoehdoista on siis hermeneuttisen horisontin ja tulkittavan todellisuuden välinen vuorovaikutuksellinen

kokonaisuus. Kun tutkija viestii tästä maailmankuvasta ulospäin esimerkiksi tutkimusraportin muodossa, tällä on mahdollisuus vaikuttaa siihen miten tutkimuksen lukijat ymmärtävät maailmankuviaan. Tässä mielessä tutkijalla on mahdollisuus muokata tutkittavaa kohdetta luomalla siitä uudenlaista ymmärrystä.

Tämä näkökulma avaa heikot signaalit ja niistä tehdyt tulkinnat eri tavoin kuin aiemmissa tutkimuksissa on tehty. Tällöin esiin nousee muun muassa kysymys siitä, miten tieteen arvovapautta tulisi pohtia. Jos esimerkiksi tieteellisen tutkimuksen arvovapautta pohditaan tiedollisten (rehellisyys, johdonmukaisuus yms.) ja ei-tiedollisten (mieltymykset, käsitykset oikeudenmukaisuudesta yms.) arvon käsitteiden kautta (Rolin 2006: 16), voidaan systeemisen tulkintakehyksen näkökulmasta esittää näiden olevan kiinteästi liitoksissa toisiinsa: ne ovat osa tutkijan hermeneuttisen horisontin kokonaisuutta.

Heikkojen signaalien osalta tämä tarkoittaa, että sekä tieteelliset että ei-tieteelliset arvot vaikuttavat siihen mitä ylipäänsä tulkitaan heikoiksi signaaleiksi ja millaisina ne ymmärretään. Tietyt heikot signaalit ja niistä tulkitut maailmankuvat näyttäytyvät eri tavoin toivottavilta tai ei-toivottavilta, riippuen tulkitsijan arvomaailmasta kokonaisuudessaan. Näin muodoin tieteen arvovapauden keskusteluissa ei voida dikotomisesti erottaa toisistaan tutkimuksellisia arvoja ja tutkijan henkilökohtaista arvomaailmaa. Tällöin osaksi heikkojen signaalien ja yleisemminkin tulevaisuuksien tutkimuksen keskustelua tulevat arvokysymykset siitä mitä ja miksi pidämme joitain asioita toivoittavina ja ei-toivottavina. Mistä tulkintakehyksestä käsin nämä määrittyvät?

4.2. Ajatuksia menetelmällisiin sovelluksiin

Edellisessä kappaleessa kuvatusista heikkojen signaalien käsitteellistämistä voidaan todeta, että systeemisen tulkintakehyksen näkökulmasta heikot signaalit eivät ole jotain, mitä voidaan varsinaisesti kerätä siinä mielessä, että puhuttaisiin tutkimuksen

tavoitteena olevan heikkojen signaalien keräämisen. Pikemminkin tutkimuksellinen tavoite voidaan ilmaista sanomalla, että tutkimuksessa on tavoitteena tuottaa tulevaisuustietoa tutkimuskohteesta heikkojen signaalien avulla, käyttäen jotain tieteellistä menetelmää. Tällöin tutkimuksessa tehtävään tulkintaan ja tiedontuottamiseen otetaan ajallisuuden suhteen näkökulma tulevaisuuden ”suuntaan” ja heikot signaalit ovat käsite niille tulkinnoille joita tehdään tutkimuskohteen eri tulevaisuuden asiantiloista. Heikot signaalit kuvastavat siis tutkimukselle asetettavaa näkökulmaa ja tavoitetta.

Edellisessä kappaleessa esiteltiin heikkojen signaalien osuutta tieteellisen tiedon muodostamisessa. Systemisen tulkintakehyksen näkökulmasta heikot signaalit ovat merkityksellisiä niiden tulkitsijan hermeneuttiseen horisonttiin nähden. Toisin sanoen heikko signaali tulkitaan jollain muotoa merkitykselliseksi jossain tietyssä kontekstissa. Kuten kappaleessa 4.1 mainittiin, tällainen tulkinta nähdään kulttuurisessa mielessä ontologisena osana ihmisyyttä. Kuitenkin tieteellisen tutkimuksen kontekstissa tulkintaan liittyy arkielämän asetelmia monimutkaisempien sosio-kulttuurisen ja tutkimuksellisten asetelmien vuoksi vaativampaa kognitiivista toimintaa. Puhutaan siis osaltaan keksimiseen ja päättelyyn liittyvistä prosesseista (ks. esim. Paavola & Hakkarainen 2006: 268-269). Systemisen tulkintakehyksen näkökulmasta tämä päättelyprosessi tarkoittaa tutkimuksissa argumentaation rakentamista ja esille tuomista: aukilausutaan heikon signaalin kontekstuaalisuus.

Ajatus on analoginen tämän tutkimuksen näkökulmaan tieteenfilosofisista taustaoletuksista. Niiden esille tuominen auttaa ymmärtämään sitä tapaa miten menetelmiä sovelletaan, asioita käsitteellistetään ja miten tietoon suhtaudutaan (Kakkuri-Knuutila & Heinlahti 2006: 131). Samaan tapaan systemisessä tulkintakehyksessä ymmärretään heikkojen signaalien ja kontekstin suhde. Kontekstuaalisuus auttaa ymmärtämään sitä, minkä vuoksi jokin asia on ymmärretty tulevaisuuden kannalta merkitykselliseksi ja minkä takia ylipäänsä jostain asiasta on päätelty jotain. Kontekstuaalisuuden aukilausuminen on siis tapa tuoda

argumentaatioketju julki. Yksinkertaistaen ”heikko signaali merkitsee jotain koska...”.

Kontekstuaalisuus ja sen tärkeys ei ole uusi asia tutkimusperinteissä, vaan se on esimerkiksi etnografiassa hyvin pitkälle sisäänrakennettua. Etnografisella tutkimusotteella voidaan näkökulmasta riippuen tarkoittaa hyvinkin monenlaisia asioita, mutta keskeisenä piirteenä siinä on pyrkimys osallistuvalla havainnoinnilla ymmärtää tutkimuskohteen sosiaalista ja kulttuurista asetelmaa. Kuitenkin monia muunkinlaisia tutkimusmenetelmiä käytetään ja useimmiten etnografisissa tutkimuksissa dataksi tuotetaan hyvin monipuolisesti erilaisia materiaaleja keskusteluista videomateriaaliin. (Atkinson, Coffey, Delamont, Lofland & Lofland 2001: 4-5.)

Systeemisen tulkintakehyksen näkökulmasta etnografia nähdään tutkimusperinteenä, jossa tavoitteena on tuottaa tietoa, joka pohjautuu laajaan kontekstuaaliseen ymmärrykseen tutkimuskohteesta. Tällöin kenttätyöskentelyllä ja erilaisilla tutkimusmenetelmien käytöllä pyritään tuottamaan holistista ymmärrystä vuorovaikutuksellisesti. Tutkija ”neuvottelee” omasta näkökulmastaan tutkimuskohteen kanssa yhteisen ymmärryksen maailmankuvaksi (ks. esim. Schwandt 2000: 195). Heikkojen signaalien hyödyntämisen kannalta tämä tarkoittaa, että luodaan kontekstuaalinen ymmärrys tutkimuskohteesta, joka perustelee tiettyjen asioiden tulkitsemisen heikoiksi signaaleiksi. Etnografiaa voikin ehdottaa yhdeksi hyväksi tutkimukselliseksi otteeksi heikkoihin signaaleihin liittyvissä tutkimuksissa.

Eräänä vähemmän akateemisena, mutta enemmän tulevaisuusmenetelmällisenä esimerkkinä voidaan käyttää coolhuntingia, joka periaatteessa on etnografisiin tutkimusmentelmiin pohjautuva tutkimuksellinen lähestymistapa, jonka keskeisenä piirteenä on pyrkimys löytää merkittävänä (*cool*) pidettäviä asioita, jotka tulkitaan huomisen päivän trendeiksi. Pyritään siis löytämään asioita, joista voisi potentiaalisesti kehittyä tulevaisuudessa trendejä, kovia juttuja. Tämän edellytyksenä

on ymmärryksen muodostaminen siitä sosio-historiallisesta ja poliittisesta ympäristöstä jossa tämä ”cool” asia on. (Moisander & Valtonen 2011: 11.)

Systeemisen tulkintakehyksen näkökulmasta coolhuntingissa jokin asia tulkitaan tulevaisuuden kannalta merkittäväksi, koska se merkityksellistyy sellaisena tulkitsijan hermeneuttisesta horisontista. Coolhunting siis vastaa hyvin pitkälti sitä lähestymistapaa tulevaisuuteen ja tutkimukseen, jota olen tässä tutkielmassa hahmotellut myös heikoille signaaleille: coolhunting on tulevaisuusajattelua, joka pohjautuu monimutkaiseen ja yksityiskohtaiseen kontekstuaaliseen ymmärrykseen.

Coolhunting nykyisellään perustuu pitkälti muotiin ja trendeihin populaarikulttuurisessa mielessä, jolloin tarkoituksena on pääasiassa tuoda esille esimerkiksi tuotteita, innovaatioita ja muotoilua, joita pidetään cooleina (ks. esim. Gloor & Cooper 2007, www.coolhunting.com; www.thecoolhunter.net). Coolhuntingissa yleisemmin ei näytä olevan tyypillistä kuitenkaan avata tätä kontekstuaalisuutta, mikä puolestaan olisi coolhuntingin akateemisuudelle varsin keskeinen kriteeri.

Haasteellista systeemisen tulkintakehyksen mukaisessa kontekstuaalisuuden esilletuomisessa on, että kontekstuaalisuus on useimmiten huomattavasti paljon laajempaa kuin yksinkertaisia syy-seuraussuhteita. Tulkinnan kontekstuaalisuus on tutkijan sosio-historiallisen taustan, so. hermeneuttisen horisontin, mukainen ymmärrys tutkimuskohteesta ja siihen liittyvistä asioista. Se kuinka laajasti tätä kontekstuaalisuutta on tutkimusraportissa avattava, riippuu paljon yleisöstä jolle tutkimus on suunnattu. Yleisölle tuttuja asioita, taustaoletuksia ja vastaavia ei ole tarpeen eritellä niin tarkasti, kuin poikkeavia lähestymistapoja (vrt. Kakkuri-Knuutila & Heinlahti 2006: 132 tieteenfilosofisista taustaoletuksista, Kakkuri-Knuutila 2006: 54, Schwandt 2000: 194-195).

5. JOHTOPÄÄTÖKSET

5.1. Tutkimuksen tavoitteiden ja kontribuution pohdintaa

Tämän tutkimuksen toinen tavoite oli hahmotella systeemistä tulkintakehystä tulevaisuuksien ja markkinoinnin tutkimukseen. Sen tarkoituksena oli tuoda esille niitä todellisuuteen ja tiedon käsitykseen liittyviä tausta-ajatuksia, joilla voidaan nähdä keskeisesti olevan vaikutusta tutkimuksen tekoon ja tiedon tuotantoon, sekä tässä tutkimuksessa erityisesti heikkojen signaalien käsitteellistykseen. Tämän lisäksi metafora-analyysin avulla halusin osoittaa niitä tieteenfilosofisia eroja, mitä heikkojen signaalien aiempien tutkimusten mukaisella käsitteellistyksellä on systeemisen tulkintakehysten mukaiseen käsitteellistykseen verrattuna.

Halusin systeemisessä tulkintakehyksessä nimenomaisesti keskittyä kuvaamaan tulkinnan ja ymmärryksen muodostumista ja siihen liittyviä tekijöitä. Näkökulmaa olisi hyvin voinut laajentaa koskemaan enemmän filosofista pohdintaa ajattelusta ja sen luonteesta tulkinnassa ja ymmärryksen muodostumisessa. Toinen mahdollinen suunta olisi ollut tehdä hyvin konkreettisen tason metodologinen kirjoitus ajattelutekniikoista, joita ymmärryksen saavuttamiseksi voidaan tehdä. Toisaalta halusin systeemisen tulkintakehysten hahmottelussa pysyä puhtaan filosofisen keskustelun ja selkeän metodologisten linjausten välimaastossa. Koen tällä tavalla tehneeni jatkotutkimuksia ajatellen itselleni hyvän lähtökohdan edetä kumpaan tahansa suuntaan.

Kuten olen maininnut, tulevaisuuksien tutkimuksessa tieteenfilosofisten taustaoletusten esille tuominen ja kyseenalaistaminen eivät ole tutkimuskäytännöissä tyypillisiä. Sama ilmiö on toisaalta yleistä myös markkinoinnin tieteenalalla (Moisander & Eräranta 2006). Niiden aukilausuminen toisi kuitenkin tehtäviin tutkimuksiin kontekstuaalisuuden kautta enemmän ymmärrettävyyttä. Esimerkiksi erilaisia skenaarioita ja maailmankuvia on helpompi ymmärtää jos niiden

muodostamista ohjanneet ajatukset tuodaan julki. Tähän pyrin hahmottelemallani syteemisellä tulkintakehyksellä. Kontekstuaalisuus ei tässä tutkimuksessa ole vain selitys erilaisille näkökulmaeroille tietoon, vaan näkemys tiedon yleisestä luonteesta.

Yleisemmälläkin tasolla näen tuoneeni tällä tutkimuksella kontribuutiota tieteenfilosofiseen keskusteluun molemmissa tutkimusperinteissä. Aiempien taustaoletusten kyseenalaistaminen ja uusien näkökulmien esille nostaminen luovat mahdollisuuden kehittää uudenlaisia tapoja käsitteellistyksille, teorian muodostuksille ja menetelmällisille sovelluksille. Tutkielman anti tieteenfilosofisella tasolla on hieman erilainen tulevaisuuksien tutkimuksen ja markkinoinnin suhteen.

Olen systeemillä tulkintakehyksellä pyrkinyt tuomaan tulkitsevan markkinoinnin tutkimuksen perinteen ja erityisesti filosofisen hermeneutiikan näkökulmaa kyseiseen tutkimusperinteeseen. Kuten aiemmat heikkojen signaalien käsitteellistykset osoittavat, perustuvat monet tulevaisuuksien tutkimuksen tutkimuskäytännöt ja tietokäsitykset positivistiseen tieteenfilosofiaan. Tämä siitäkin huolimatta, että lukuisat teoreettiset kirjoitukset puoltaisivat toisenlaista lähestymistapaa tulevaisuuksien tutkimukseen. Tätä ristiriidan olemassa oloa haluan myös korostaa. Olen osaltani pyrkinyt systeemisen tulkintakehyksen kautta tuomaan yhden vaihtoehtoisen ja johdonmukaisen näkökulman ymmärtää heikkoja signaaleja käsitteenä ja niihin liittyvää menetelmällistä sovelmista.

Kappaleessa 4.1. käsittelin tätä erilaisten tieteenfilosofisten tulokulmien eroa lähinnä heikkojen signaalien käsitteellistykseen mukaisesti, mutta samankaltaista analyysia voitaisiin tehdä muistakin tulevaisuuksien tutkimuksen käsitteistä ja menetelmistä. Esimerkiksi skenaariot näyttävät eri tavoin riippuen tästä mainitusta tulokulmasta. Tulevaisuuksien tutkimuksessa erilaisten toisiaan täydentävien skenaarioiden rakentelu tuntuu perustuvan pitkälti utopian ja dystopian vastakkainasettelulle. Tällöin skenaariot muodostuvat siten, että jokin edustaa ihannetilaa ja jokin huonointa mahdollista vaihtoehtoa. Systeeminen tulkintakehyks asettaa tällaisen

asettelun kyseenalaiseksi paitsi tällaisten skenaarioiden dikotomisuuden vuoksi, mutta myös siksi, että kysymys utopistisesta tai dystopisesta skenaariosta on näkökulmasidonnainen arvokysymys, jota ei voi sivuttaa keskustelusta.

Toisin kuin tulevaisuuksien tutkimuksessa, markkinoinnin tieteenalalla tulkitseva tutkimus tieteenfilosofisena näkökulmana ei ole uusi ilmiö, vaan esimerkiksi kulutuskulttuurin tutkimuksen muodossa sitä on sovellettu jo yli 20 vuoden ajan (Arnould & Thompson 2005). Markkinoinnin tieteenalalla myös tulkintakehykset ja niiden tausta-ajatusten aukilausuminen ovat osa tieteellistä keskustelua (ks. esim. Thompson 1997 ja Moisander & Valtonen 2006). Tätä tieteellistä keskustelua eteenpäin viedäkseen, voidaan tulevaisuuksien tutkimukseen tarkoitetun systeemisen tulkintakehyksen avulla tuoda markkinoinnin tieteenalalle uudenlaista näkemystä asioiden ja ilmiöiden ajalliseen hahmottamiseen. Mielestäni ajallisuuteen liittyviä piirteitä erityisesti tulevaisuuden suuntaan, on jo olemassa tutkimuskäytännöissä, mutta sen syvällisempään ymmärrykseen systeeminen tulkintakehyksellä antaa käsitteellisen mahdollisuuden.

Toinen kontribuutio markkinoinnille on nostattaa uudelleen keskustelua systeemisen ajattelun mahdollisuuksista kyseisellä tieteenalalla. 1950-luvulla kehitettyä markkinointisysteemien koulukuntaa voisi systeemisen tulkintakehyksen näkökulmasta pohtia uudelleen. Markkinointisysteemien koulukunnassa lähestyttiin markkinointia systeeminä ja pyrittiin tarkastelemaan sen toimintaa ja tarkoitusta (Shaw & Jones 2005: 260-261). Tämän tutkimuksen näkökulmasta markkinointisysteemien koulukuntaa voitaisiin uudelleen pohtia systeemisyyden näkökulmasta vastaavalla tavalla kuin systeemisessä tulkintakehyksessä tehtiin vertailua systeemiajattelun ja systeemisen ajattelun näkökulmasta. Mitä jos itsessään markkinointia ei ajateltaisikaan systeeminä vaan markkinoinnin tieteenalan ilmiöitä käsitteellistettäisiin systeemisinä?

Toinen tutkimukseni tavoitteista oli käsitteellistää heikot signaalit systeemisen

tulkintakehyksen näkökulmasta ja esittää niiden menetelmällisiin sovelluksiin liittyviä piirteitä. Tässä suhteessa en halunnut myöskään tehdä täysin filosofista tai täysin metodologista näkemystä. Pikemminkin halusin tuoda molemmista puolista pääpiirteet esille ja antaa jatkotutkimukselle hyvän pohjan edetä. Ilmiselvästi tässä suhteessa jatkotutkimukselle olisi sekä teoreettista että empiiristä tarvetta.

Metafora-analyysin avulla halusin myös tuoda esille ne erot, mitä kahden tieteenfilosofisilta lähtökohdiltaan erilaisten käsitteellistämisten välillä on. Heikkoja signaaleja on esimerkiksi aiemmissa tutkimuksissa yritetty käsitteellistää tavalla, joka olisi yleispätevä tulevaisuuksien tutkimuksessa käytettäväksi. Tässä tutkimuksessa olen pyrkinyt esittämään, ettei tällainen ole ensinkään mahdollista erilaisten lähtökohtien vuoksi. En myöskään koe, että tällainen yleispätevä määritelmä olisi edes tarpeellista. Tärkeämpää on tuoda esille käsitteellistämiseen vaikuttavia tausta-ajatuksia, koska ne auttavat ymmärtämään myös sitä kuinka käsitettä voidaan menetelmissä soveltaa (ks. esim. Kakkuri-Knuutila & Heinalahti 2006: 131-132). Erilaisten näkökulmien esiin tuominen tuo myös rikkautta tieteellisen tutkimuksen kirjoon ja avaa mahdollisuuden kyseenalaistaa vanhoja ajatuksia.

Systeemisen tulkintakehyksen näkökulmasta on myös hyvä kiinnittää huomiota tutkimuksen tekemisen eettisiin puoliin. Tulevaisuuksien tutkimuksessa esimerkiksi jopa tieteenfilosofisia keskusteluita vähemmän on tutkimuksen eettisten ulottuvuuksien pohdintoja. Aina kun tuotetaan tieteelliseen tietoon nojautuvia näkemyksiä tulevaisuuden asiantiloista, luodaan samalla odotuksia siitä mitä tulevaisuudelta on lupa odottaa. Tätä voisi jopa kuvata tulevaisuuden tekemiseksi, joksi yleensä kuvataan vain oman toiminnan vaikutukset omaan tulevaisuuteen (vrt. Kuusi & Kamppinen 2003: 117-118). Tulevaisuuksien tutkijoilla on tieteentekijöinä jonkinlainen auktoriteettinen asema tulevaisuuden asiantilojen hahmottelussa, eikä tämän toiminnan eettistä ulottuvuutta voida sivuuttaa.

5.2. Yhteiskuntapoliittinen osio

Tieteellä voidaan nähdä olevan autoritääristä määrittelyasemaa tuottaa yhteiskunnassamme tieteellisen tiedon kautta maailmankuvaa ja näkemyksiä siitä millaisena ihminen, tutkija ja yhteiskunta yleensäkin näyttäytyy (ks. esim. Moisander & Eräranta 2006: 175). Eettiseltä kannalta on siis tärkeää pystyä keskustelemaan tieteen osuudesta yhteiskunnallisessa päätöksenteossa ja eritoten tiedontuotantoon liittyvistä eettisistä puolista. Systemisen tulkintakehyksen ja yleisemminkin tulkitsevan tutkimuksen näkökulmasta voidaan pohtia tiedontuotantoon liittyviä yhteiskuntapoliittisesti merkityksellisiä eettisiä kysymyksiä.

Tällöin tutkijaa ei voida nähdä arvovapaana tiedontuottajana. Tutkimusasetelmaan tuodaan aina mukana osa itseään vähintäänkin valitsemalla tutkimuskohde ja -käytännöt. Erilaiset arvostukset ja mielipiteet ovat tämän tutkimuksen näkökulmasta vain yksi osa tutkijan hermeneuttista horisonttia, josta voi ja tulisikin olla tietoinen, mutta niistä ei voi kokonaisuudessaan olla ”vapaa” (ks. esim. Prasad 2002). Näin muodoin ne ovat systeminen ja vuorovaikuttava osa tiedon tuotantoa.

Tällöin voidaan sanoa, että objektiivista arvoista, valta-asetelmista ja mielipiteistä vapaata tietoa ei ole olemassa (ks. esim. Prasad 2002 ja Longino 2002). Eettinen kysymys tästä muodostuu silloin, kun tieteen avulla esitetään näkemyksiä maailmankuvasta, ihmisten arvoista tai ehdotuksia yhteiskunnalliseen päätöksentekoon. Tieteellä tulisi olla yhteiskuntapoliittisesti merkittävä asema, mutta eettiseltä kannalta on tärkeää, että tieteellisellä tiedolla ei ole ehdotonta määrittelyvaltaa asettaa ihmisille käsityksiä siitä millaisena maailma nähdään. Myös maailmankuvat ja se mitä pidetään tietona pitää olla neuvoteltavissa.

Tästä näkökulmasta myös erilaisille asiantuntijuuksille asetettava yhteiskunnallinen asema voidaan nähdä ongelmallisena. Asiantuntijuus ei aina ole ansaittua vaan useimmiten tietoisesti hankittua statusta. Tällaiseen nimellisen pätevyyden suojaan

nojautuvat lukuisat yhteiskunnalliseen päätöksentekoon liittyvät käytännöt. Asiantuntijuutta ei kuitenkaan tulisi pitää staattisena itseisarvona, vaan statuksena jonka perusteet ja eritoten sen turvin tuotetut näkemykset ovat jatkuvan kyseenalaistamisen alla. Tämä siitäkkin syystä, että tieteen kentällä vaikuttavat lukuisat valta-asetelmat ohjaavat tutkimuksen tekoa tiedeyhteisön käytännöissä (ks. esim. Katila & Meriläinen 2006) ja näin muodoin ne vaikuttavat siihen minkälaisilla ansioilla on mahdollisuus saavuttaa asiantuntijuuden asema. Asiantuntijuus aihepiiristä ei kuitenkaan takaa totuudellisia mielipiteitä; ne tarjoavat vain yhden tavan tarkastella maailmaa. Yhteiskunnallisessa keskustelussa ja päätöksenteossa tulisikin tieteelliseen tutkimukseen suhtautua enemmän erilaisten näkemysten ja vaihtoehtojen välisenä keskusteluna, kuin absoluuttisten totuuksien esille tuomisena.

5.3. Lopuksi

Asetin tälle tutkimukselle kaksi toisiaan tukevaa tavoitetta. Ensimmäisenä oli hahmotella systeeminen tulkintakehys, joka toisi tulkitsevan markkinoinnin tutkimuksen perinteen mukaista näkökulmaa tulevaisuuksien tutkimukseen sekä näkemyksiä ajallisesta hahmottamisesta markkinoinnintutkimukseen. Toisena tavoitteena oli hahmotellun systeemisen tulkintakehyksen näkökulmasta käsitteellistää heikot signaalit ja esittää niiden menetelmällisiin soveltamiseen ajatuksia. Näiden tavoitteiden suoranaista onnistumista on hankala arvioida, koska kyse ei ole suoraviivaisesta maalista johon päädytään. Ja kuten esitin systeemisen tulkintakehyksen hahmotelmassa, tutkimusraportti on pikemminkin valokuva siitä tiedon ”tasosta”, joka kyseisellä hetkellä tuodaan julki, kuin lopullista tietoa. Näin ollen tulisi tähänkin tutkimusraporttiin suhtautua enemmän keskustelun avauksena kuin päätöspisteenä.

Systeemisen tulkintakehyksen näkökulmasta tuotettu tulevaisuuksien tai markkinoinnin tutkimus tuottaa erilaisia käsitteellistyksiä ja tietoa, kuin jokin muu tieteenfilosofinen tulokulma. Olen pyrkinyt kyseenalaistamaan eri toten

tulevaisuuksien tutkimuksen nykyisiä tieteenfilosofisia taustaoletuksia, mutta en esitä niiden olevan virheellisiä. Haluan vain tuoda esille, että asioita voi lähestyä myös muista tulokulmista ja tuottaa silti tieteellistä tietoa.

Tämä sanottuna näen tutkimukseni soveltuvuuden parhaimmillaan tausta-ajatuksina erilaisten tieteellisten teorioiden muodostamiseen ja menetelmien käyttöön tulevaisuuksien ja markkinoinnin tutkimuksessa. Hyvinä jatkotutkimusaiheina olisikin arvioida näiden tieteenalojen erilaisia teorioita ja menetelmiä systeemisen tulkintakehyksen näkökulmasta. Näin tämän tutkimuksen kontribuutio saisi käytännön sovelluksia. Miten esimerkiksi erilaiset skenaariomenetelmät näyttäytyvät tämän tutkimuksen näkökulmasta? Miten tulevaisuuteen ajallisesti suuntautuva etnografinen tutkimus näyttäytyisi systeemisen tulkintakehyksen näkökulmasta?

Haluan ehdottomasti kannustaa muitakin opinnäytetöiden tekijöitä rohkeasti haastamaan olemassa olevia tieteenfilosofisia lähestymistapoja, menetelmiä, teorioita ja käsitteitä, eikä vain tuottamaan tietoa olemassa olevien lähtökohtien mukaan. Lähtökohtien problematisointi on todella haastavaa, mutta sillä tavoin voidaan myös tuottaa uusia ajatuksia.

LÄHTEET

- Ahonen A & Kallio TJ (2002) Käsité- ja tekstitutkimuksen metodologia – perusteita, näkökulmia ja haasteita johtamis- ja organisaatiotutkimuksen kannalta. Turun Kauppakorkeakoulun julkaisuja. Turku. Kirjapaino Grafia Oy.
- Arnold SJ & Fischer E (1994) Hermeneutics and Consumer Research. *Journal of Consumer Research* June (21): 55-70.
- Arnould EJ & Thompson C J (2005) Consumer Culture Theory (CCT): Twenty Years of Research. *Journal of Consumer Research*. March (31): 868-882.
- Ansoff HI (1975) Managing Strategic Surprise by Response to Weak Signals. *California Management Review*. Winter 18 (2): 21-33.
- Atkinson P, Coffey A, Delamont S, Lofland J & Lofland L edit. (2001) *Handbook of Ethnography*. Sage Publications Ltd: London, California, New Delhi, Singapore.
- Bell W (1997a) *Foundations of Future Studies : Human Science For a Era, Volume 1*. New Brunswick, New Jersey: Transaction Publishers.
- Bell W (1997b) *Foundations of Future Studies : Human Science For a Era, Volume 2*. New Brunswick, New Jersey: Transaction Publishers.
- von Bertalanffy L (1984) *General system theory: foundations, development, applications*. New York: Braziller.
- Brown S (2009) *Metaphorical Myopia: Some Thoughts on Analogical Thinking*. Teoksessa Maclaran P, Sare M, Stern B & Tadajewski M (ed.) (2009) *The Sage Handbook of Marketing Theory*. SAGE Publications Ltd.: London, California, New Delhi, Singapore. 266-280.
- Checkland P (1999) *Soft Systems Methodology ; a 30-year retrospective*. Chichester: Wiley.
- Coffman BS (1997a) Weak Signal® Research, Part 1: Introduction. *Journal of Transition Management*. Viitattu 19.4.2012 <http://www.mgtaylor.com/mgtaylor/jotm/winter97/wsrintro.htm>
- Coffman BS (1997b) Weak Signal® Research, Part 2: Information theory. Viitattu 19.4.2012. <http://www.mgtaylor.com/mgtaylor/jotm/winter97/infotheory.htm>

- Coffman BS (1997c) Weak Signal® Research, Part 3: Uncertainty and Phase Shifts in Weak Signal Evolution. Viitattu 19.4.2012
<http://www.mgtaylor.com/mgtaylor/jotm/winter97/wrsampl.htm>
- Coffman BS (1997d) Weak Signal® Research, Part 4: Evolution and Growth of the Weak Signal to Maturity. Viitattu 19.4.2012
<http://www.mgtaylor.com/mgtaylor/jotm/winter97/wsr matur.htm>
- Coffman BS (1997e) Weak Signal® Research, Part 5: A Process Model for Weak Signal Research. Luettu 5.10.2009.
<http://www.mgtaylor.com/mgtaylor/jotm/winter97/wsrproc m.htm>
- Eriksson J-T (1993) Kaaosteoria ja kompleksisten järjestelmien hallittavuus. Teoksessa Vapaavuori, M. & von Bruun, S. (toim.) (2003). Miten tutkimme tulevaisuutta? Tampere: Tulevaisuuden tutkimuksen seura ry. 39-64.
- Flood RL (2010) The Relationship of 'Systems Thinking' to Action Research. Systemic Practice and Action research 23: 269-284.
- Gloor PA & Cooper SM (2007) Coolhunting : chasing down the next big thing. New York: AMACOM.
- Hanski I, Niiniluoto I & Hetemäki I (2009) Kaikki evoluutiosta. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.
- Harris SD & Zeisler S (2002) Weak Signals: Detecting the Next Big Thing. The Futurist Nov/Dec 36(6): 21-27.
- Hiltunen E (2000) Heikot signaalit – teoriakatsaus. Futura 2/2000: 72-77.
- Hiltunen E (2006) Was It a Wild Card or Just Our Blindness to Gradual Change? Journal of Futures Studies 11(2): 61-74.
- Hiltunen E (2007) The Futures Window – a Medium for Presenting Visual Weak Signals to Trigger Employees' Futures Thinking In Organizations. Working Paper. Helsinki School of Economics - HSE Print
- Hiltunen E (2008a) The future sign and its three dimensions. Futures 40: 247-260.
- Hiltunen E (2008b) Good Sources of Weak Signals: A Global Study of Where Futurists Look For Weak Signals. Journal of Futures Studies 12(4): 21-44.
- Hiltunen E (2010) Weak Signals in Organizational Futures Learning. Helsinki: Aalto University School of Economics – Aalto Print.

- Ilmola L & Kuusi O (2006) Filters of weak signals hinder foresight: Monitoring weak signals efficiently in corporate decision-making. *Futures* 38: 908-924.
- Inkinen S & Gustafsson J-V (2009) Entooppinen tulevaisuusajattelu. Näkökulmia innovaatioprosesseihin, semiotiikkaan ja huomisen ennakointiin. Teoksessa Hartama-Heinonen R, Sorvali I, Tarasti E & Tarasti E (toim.), Kielen ja kulttuurin saloja. In honorem Pirjo Kukkonen 5.9.2009. *Acta Semiotica Fennica XXXV*. Imatra: International Semiotics Institute & Helsinki: Semiotic Society of Finland: 69–88.
- Kakkuri-Knuuttila M-L (1998) Argumentti ja Kritiikki – Lukemisen, kirjoittamisen ja vakuuttamisen taidot. Tampere: Tammer-Paino Oy.
- Kakkuri-Knuuttila M-L (2006) Kausaalisuhteet ja selittämien tulkitsevassa tutkimuksessa. Teoksessa Rolin K, Kakkuri-Knuuttila M-L & Henttonen E (toim.) (2006). *Soveltava yhteiskuntatiede ja filosofia*. Helsinki: Gaudeamus Kirja Oy: 54-87.
- Kakkuri-Knuuttila M-L & Heinlahti K (2006) Mitä on tutkimus? Argumentaatio ja tieteenfilosofia. Tampere: Tammer-Paino.
- Kamppinen M, Kuusi O & Söderlund S (2003) Tulevaisuudentutkimus: Perusteet ja sovelluksia. 2. korjattu painos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kamppinen M Malaska P & Kuusi O (2003a) Tulevaisuudentutkimuksen peruskäsitteet. Teoksessa Kamppinen, Kuusi & Söderlund (toim.). (2003). *Tulevaisuudentutkimus – perusteet ja sovelluksia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia: 19-53.
- Kamppinen M, Malaska P & Kuusi O (2003b) Mahdolliset maailmat ja niistä tietäminen. Teoksessa Kamppinen, Kuusi & Söderlund (toim.). (2003). *Tulevaisuudentutkimus – perusteet ja sovelluksia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia: 55-113.
- Katila S & Meriläinen S (2006) Henkilökohtainen kokemus tiedon lähteenä: toimintatutkimus akateemisessa yhteisössä. Teoksessa Rolin K, Kakkuri-Knuuttila M-L & Henttonen E (toim.) (2006). *Soveltava yhteiskuntatiede ja filosofia*. Helsinki: Gaudeamus Kirja Oy: 134-154.
- Koskiahho B (1993) Aika, kompleksisuus ja sen hallinta ajassa – Metodologisia perusongelmia tulevaisuudentutkimuksessa. Teoksessa Vapaavuori M & von Bruun S (toim.) (2003) *Miten tutkimme tulevaisuutta?* Tampere: Tulevaisuuden tutkimuksen seura ry: 289-298.

- Kuosa T (2005) Heikko signaali vai merkityksetön kohina: Pattern management – ontologisesti uusi lähestymistapa heikkojen signaalien tarkasteluun ja tulkintaan. *efutura*, syyskuu. Viitattu 17.2.2010 <http://www.viestinhallinta.fi/out/kuosa,%20kohina.pdf>
- Kuusi O (2008) Miten tulevaisuutta voi tutkia tieteellisesti? *Tieteessä tapahtuu*, 5: 40-42.
- Kuusi O (2009) Suomen avainteknologiat 2020-luvulla – vuonna 1996 tehdyn ennakkoinnin arviointia. *Futura 2*: 5-14.
- Kuusi O, Hiltunen E & Linturi H (2000) Heikot tulevaisuussignaalit – Delfoi – tutkimus. *Futura 2*: 78-92.
- Kuusi O & Kamppinen M (2003) Tulevaisuuden tekeminen. Teoksessa Kamppinen, Kuusi & Söderlund (toim.). (2003) *Tulevaisuudentutkimus – perusteet ja sovelluksia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia: 117-170.
- Lagerspetz E (2006) Ennusteiden ja todellisuuden vuorovaikutus yhteiskuntatieteissä. Teoksessa Rolin K, Kakkuri-Knuuttila M-L & Henttonen E (toim.) (2006) *Soveltava yhteiskuntatiede ja filosofia*. Helsinki, Gaudeamus: 36-53.
- Lakoff G & Johnson M (1980) *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press: Chicago.
- Lefebvre H (2004) *Rythmanalysis: Space, Time and Everyday Life*. Lontoo: Continuum.
- Linturi, H. (2003). Heikkoja signaaleja metsästävässä. Viitattu 19.4.2012 http://nexusdelfix.internetix.fi/fi/sisalto/materiaalit/2_metodit/3_signalix?C:D=61590&C:selres=61590
- Longino H (2002) *The Fate of Knowledge*. Princeton: Princeton University Press.
- Mannermaa M (1992) *Evolutionaarinen tulevaisuudentutkimus*. Tulevaisuuden tutkimuksen seura. Helsinki: VAPK-Kustannus.
- Mannermaa M (1993) Pehmeä systeemimetodologia evolutionaarisessa tulevaisuudentutkimuksessa. Teoksessa Vapaavuori, M. & von Bruun, S. (toim.) (2003) *Miten tutkimme tulevaisuutta?* Tampere, Tulevaisuuden tutkimuksen seura ry: 79-85.
- Mannermaa M (1999a) *Toolbox ja heikot signaalit*. *Futura 2*: 32-37.

- Mannermaa M (1999b) Tulevaisuuden hallinta – skenaariot strategiatyöskentelyssä. Porvoo: WSOY.
- Mannermaa M (2004) Heikoista signaaleista vahva tulevaisuus. Porvoo: WS Bookwell Oy.
- Malaska P (2003) Tulevaisuustietoisuus ja tulevaisuuteen tunkeutuminen. Teoksessa Vapaavuori, M & von Bruun, S (toim.) (2003) Miten tutkimme tulevaisuutta? Tampere, Tulevaisuuden tutkimuksen seura ry: 9-16.
- Malaska P & Mannermaa M (1985) Tulevaisuuden tutkimus Suomessa. Helsinki: Gaudeamus.
- Malaska P & Virtanen I (2009) Theory of Futuribles and Historibles. Futura 1: 65-84.
- Masini EB (1993) Why Futures Studies? London, Grey Seal: 1-53.
- Mendoca S, Pina e Cunha M, Kaivo-oja J & Ruff F (2004) Wild cards, weak signals and organisational improvisation. Futures 36: 201-218.
- Moijanen M (2003) Heikot signaalit tulevaisuudentutkimuksessa. Futura 4:48-60.
- Moisander J & Eräranta K (2006) Markkinoinnin tutkimuksen maailmankuva ja tiedon tuotannon käytännöt. Teoksessa Rolin K, Kakkuri-Knuuttila M-L & Henttonen E (toim.) (2006) Soveltava yhteiskuntatiede ja filosofia. Helsinki, Gaudeamus: 174-193.
- Moisander J & Valtonen A (2006) Qualitative Marketing Research – A Cultural Approach. London, California, New Delhi: Sage Publications Ltd.
- Moisander J & Valtonen A (2011) Interpretive Marketing Research: Using Ethnography in Strategic Market Development. Teoksessa Peñaloza L, Toulouse N, Visconti L N. (toim.) (2011) Marketing Management: A Cultural Perspective. Routledge: 246-260
- Niiniluoto I (1993) Tulevaisuudentutkimus – tiedettä vai taidetta? Teoksessa Vapaavuori, M. & von Bruun, S. (toim.) (2003) Miten tutkimme tulevaisuutta? Tampere: Tulevaisuuden tutkimuksen seura ry: 17-23.
- Niiniluoto I (2003) Alkusanat. Teoksessa Kamppinen, Kuusi & Söderlund (toim.). (2003). Tulevaisuudentutkimus – perusteet ja sovelluksia. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia: 7-10.
- Nordlund G (2009) Tulevaisuustutkimuksen aikajännteistä. Futura, 2: 72-78.

- Oja H (2007). Aikakirja 2007. Helsinki: Otava.
- Paavola S & Hakkarainen K (2006). Entäpä jos...? Ideoiden abduktiivinen kehittäminen tutkimusprosessin olennaisena osana. Teoksessa Rolin K, Kakkuri-Knuuttila M-L & Henttonen E (toim.) (2006) Soveltava yhteiskuntatiede ja filosofia. Helsinki: Gaudeamus Kirja Oy: 268-284.
- Pantzar M (1991) A Replicative Perspective on Evolutionary Dynamics. The Organizing Process of the US Economy Elaborated through Biological Metaphor. TTT:n tutkimuksia 37/1991.
- Pantzar M (2003) Evoluutioteoria tulevaisuuden tutkimuksen metodina. Teoksessa Vapaavuori M & von Bruun S (toim.) (2003) Miten tutkimme tulevaisuutta? Tampere: Tulevaisuuden tutkimuksen seura ry: 65-78.
- Prasad A (2002) The Contest Over Meaning: Hermeneutics as an Interpretive Methodology for Understanding Texts. *Organizational Research Methods*. Jan 5(1): 12-33.
- Rolin K (2006) Voiko soveltava yhteiskuntatiede olla arvovapaata? Teoksessa Rolin K, Kakkuri-Knuuttila M-L & Henttonen E (toim.) (2006) Soveltava yhteiskuntatiede ja filosofia. Helsinki, Gaudeamus: 16–35.
- Rubin A (2003a) Pehmeä systeemimetodologia tulevaisuudentutkimuksessa. Teoksessa Kamppinen M, Kuusi O & Söderlund S (toim.) (2003) Tulevaisuudentutkimus – perusteet ja sovelluksia. Tampere, Tammer-Paino Oy: 171-203.
- Rubin A (2003b) Tulevaisuudentutkimuksen käsitteitä. Teoksessa Vapaavuori M & von Bruun S (toim.) (2003) Miten tutkimme tulevaisuutta? Tampere, Tulevaisuuden tutkimuksen seura ry: 315-328.
- Sandberg J & Alvesson M (2011) Ways of constructing research questions: gap-spotting or problematization. *Organization*18(1): 23-44.
- Shaw E H & Jones D G B (2005) A History of Schools of Marketing Thought. *Marketing Theory* 5: 239-281.
- Seppälä Y (1985) Positivistinen ja hermeneuttinen tulevaisuuden tutkimus. Teoksessa Malaska P & Mannermaa M (toim.) (1985) Tulevaisuuden tutkimus Suomessa. Helsinki, Gaudeamus: 63–93.
- Schwandt TA (2000) Three Epistemological Stances for Qualitative Inquiry: Interpretivism, Hermeneutics and Social Constructionism. Teoksessa Denzin

NK & Lincoln YS (ed) Handbook of Qualitative Research 2nd ed. Thousand Oaks, Sage: 189–213.

Skyttner L (2005) General Systems Theory: problems, perspectives, practice. Singapore: World Scientific Publishing Co Pte Ltd.

Thompson CJ (1997) Interpreting consumers: A hermeneutical framework for deriving marketing insight from the text of consumers' consumption stories. Journal of Marketing Research XXXIV: 438-455.

Thompson CJ, Pollio HR & Locander WB (1994) The Spoken and the Unspoken: A Hermeneutic Approach to Understanding the Cultural Viewpoints That Underlie Consumers' Expressed Meanings. Journal of Consumer Research Dec(21): 432-452.

Varto J (2003) Kauneuden taito. Tampere: Juvenes Print-Tampereen Yliopistopaino Oy.

What's Next Consulting Oy, <http://www.whatsnext.fi/>

www.coolhunting.com

www.thecoolhunter.net